

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Helgdagens helgd i ett sekulariserat samhälle
Historisk utveckling - nutida tillämpning

The Public Holy Days of a secularized Society
Modern Application in the Light of Historical Trends

Jean Andréasson

Termin: Hötterminen 2011

Kurs: RKT 145 Examensarbete 15 hp

Nivå: Kandidatnivå, teologiska programmet

Handledare: Bo Claesson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

VINJETT.....	2
1. INLEDNING.....	3
1.1 Syfte.....	3
1.2 Frågeställning.....	3
1.3 Metod och material.....	4
1.4 Teori.....	5
1.5 Struktur.....	6
1.5.1 Generella förhållanden.....	6
1.5.2 Empirisk undersökning.....	6
1.6 Avgränsningar.....	7
1.7 Forskningsöversikt.....	7
2.TIDEN FÖRE KRISTENDOMENS INTRÄDE.....	9
2.1 Babylonierna.....	10
2.2 Antiken.....	10
2.3 Judarna.....	12
3. KRISTENDOMENS TID.....	15
3.1 Kristendomens framväxt.....	15
3.2 Sverige före reformationen.....	16
3.3 Reformationens insteg.....	17
3.4 Officiella legala regleringar efter reformationen.....	18
3.5 Kommenterande litteratur - några exempel.....	22
4. EMPIRISK UNDERSÖKNING.....	26
4.1 Planeringen av undersökningen.....	26
4.2 Undersökningens genomförande, dokumentation.....	28
4.3 Kommentarer till dokumentationen enligt 4.2	28
4.4 Redovisninga av innehållet i relevanta svar.....	29
5. SLUTDISKUSSION OCH SLUTSATS.....	39
5.1 Utgångspunkter för analysen.....	39
5.2 Analys av det empiriska materialet.....	42
5.3 Återkoppling.....	45
6. SAMMANFATTNING.....	46
7. LITTERATUR - KÄLLFÖRTECKNING.....	48

...

VINJETT

Det kom ett brev om sommarsäd,
om vinbärsbuskar, körsbärsträd,
ett brev ifrån min gamla mor
med skrift så darrhant stor.

Ord intill ord stod klöveräng
och mogen råg och blomstersäng,
och Han som över allting rår
från år till år.

Där låg i solen gård vid gård
inunder Herrens trygga vård,
och klara klockor ringde fred
till jorden ned.

Där var en lukt av trädgårdsgång
och av lavendel, aftonsång,
och söndagsfriden då hon skrev
till mig sitt brev.

Det hade hastat natt och dag,
utan att vila, för att jag
långt borta skulle veta det
som är från evighet.

Pär Lagerkvist: "Det kom ett brev ....."
Ur diktsamlingen: *Den lyckliges väg*, 1921

1. INLEDNING

1.1 Syfte

I den här uppsatsen avser jag att beskriva och analysera hur den kristna vilodagen och framför allt de största allmänna kristna helgdagarna Juldagen, Långfredagen, Påskdagen, Pingstdagen och Alla helgons dag beaktas och eventuellt används av institutioner och anordnare som vänder sig till en bredare allmänhet. Vad jag i första hand vill ta fasta på är inställningen till och beaktandet av helgdagen i dess egenskap av religiös festdag bland de icke-religiösa anordnare och aktörer som i sin verksamhet på sådana dagar vänder sig till allmänheten med en verksamhet som inte heller den har någon religiös förankring eller inriktning. Det faller sig i detta sammanhang naturligt att något belysa hur helgdagar under tidernas lopp har vuxit fram, behandlats och uppfattats och även undersöka om argumenten för helgdagens vara eller inte vara liksom dess användning på något väsentligt sätt förändrats över tid. Ett naturligt utflöde i denna undersökning har blivit att i någon mån belysa hur arbetstagarna genom sina organisationer sett på helgdagarna innefattande värdering av arbete under dessa i form av olika lönenivåer eller storleken av kompenserande ledighet. Det måste redan nu framhållas att en kraftig gallring redan från början visat sig nödvändig med avseende på det material som med hänsyn till arbetets begränsade omfattning kunnat komma i fråga som grund för undersökningen.

1.2 Frågeställning

Föreställningarna om innebörden av helg- och festdagar hade ursprungligen sin grund i en verklighet, som inte kunde uppfattas med människans sinnen, en uppfattning om naturen som besjälad. I antikens Grekland florerade en uppfattning som, enligt vad vi tror oss veta, härstammade från Mesopotamien, nämligen den att de synliga himlakropparna dels i sig och dels genom sina inbördes lägen på himlavalvet utövade magiska krafter som påverkade den enskilda människan. En annan vanlig uppfattning var att den omgivande naturen i sig var försedd med krafter, andar och olika typer av väsen, vilka intog en neutral inställning till människan eller också var antingen goda eller ondsinta. Karaktären av god respektive ond makt kunde påverkas av människan: de goda makterna kunde genom olika åtgärder bringas till ytterligare godhet medan de onda makterna kunde blidkas genom andra till buds stående medel såsom offer eller besvärjelser.

Kristendomen bär djupa, varaktiga spår av äldre föreställningssätt, främst förmedlade från judendomen och i form av föreställningar i det antika samhället avseende såväl sakrala

som profana uppfattningar. Kristendomen utvecklades initialt som en sekt inom judendomen med sitt grundläggande dokument i form av Gamla testamentet. Judarnas trogna förhållningssätt till föreskrifterna i Gamla testamentets regler om sabbat samt noggrant högtidlighållande utav minnet av grundläggande händelser i judarnas historia har lämnat avgörande spår i kristendomens förhållande till innebörden av arbetsfria dagar med kompletterande regler för särskilda helgdagar. Den tidiga kyrkan och de första kristnas levnadsförhållanden påverkades utomordentligt starkt av förhållandena i det samhälle vari de levde med detta samhälles traditioner med avseende på festkalenderns utformning och innehåll.

Den framväxande kristendomens förhållande till riter, arbetsfria dagar samt andra helg- och festdagar har således sina rötter dels i judendomen, dels i det antika samhällets förhållande till företeelsen helg-vardag och dels Jesus-sektens kompletterande regler och föreskrifter i samma hänseenden.

Avsikten är här att med utgångspunkt i den tidiga kristendomens betraktelsesätt på årets specifikt religiöst färgade dagar i form av söndagar och särskilda helgdagar med nedslag i mellanliggande perioders betraktelsesätt undersöka hur dagens samhälle i form av utvalda institutioner förhåller sig till, använder sig av och tar hänsyn till de nu nämnda dagarna under året. En viktig aspekt är därvid en jämförelse mellan den tidiga kristendomens förhållningssätt till sön- och helgdagen med åtföljande analys av kvarvarande spår av detta ursprungliga förhållningssätt. En viktig brygga blir i detta sammanhang de förändringar över tid som de aktuella förhållningssätten genomgått, vilken betydelse traditionen haft och vilka argument i övrigt som tillåtits påverka förhållningssätten i fråga.

1.3 Metod och material

Uppsatsen bygger på två huvudsakliga materialkategorier: dels beskrivande texter som underlag för en analys av förändringar över tid inklusive den argumentation som enligt texterna legat till grund för förändringarna, dels en empirisk undersökning angående samtids förhållande till företeelsen helgdag med de begränsningar som anges nedan.

När det gäller de beskrivande texterna har särskilt uppmärksammas officiella texter under perioden efter reformationens genombrott, eftersom relevant argumentation här framträder tydligare än tidigare. Det är också ställningstagandena enligt dessa texter som bör ha fått större inverkan på nutida förhållanden än tidigare motsvarigheter. Texterna kan grupperas enligt följande.

1. Primära grundtexter i form av utdrag ur Bibeln samt offentligt tryck från Sverige i form av lagtexter och förarbeten till lagar.

2. Kommenterande texter utgivna av trycket innehållande åsikter angående dokumenterad argumentation särskilt avseende hänsynstagande till religiösa förhållanden i samband med genomförda förändringar.

Något samlat, övergripande material angående aktuell inställning från det omgivande samhället i form av institutioners och anordnares förhållningssätt till helgdagen föreföll inte tillgängligt. För att i någon mån belysa dessa förhållanden genomfördes en empirisk undersökning med den närmare inriktning som anges nedan.

Det material som använts för den empiriska undersökningen och analysen kan lämpligen grupperas på följande sätt.

1. Skriftliga förfrågningar i form av e-postmeddelanden till presumtiva uppgiftslämnare.
2. Skriftliga svar i form av e-postmeddelanden från tillfrågade presumtiva uppgiftslämnare.

Avsikten var att som uppgiftslämnare välja institutioner och privata aktörer som i sin verksamhet vänder sig till en bred allmänhet med produkter och tjänster som kunde tänkas åtråvärda under såväl vardagar som helgdagar. Vid närmare analys framstod det som nödvändigt att flera sektorer måste uteslutas, såsom exempelvis hela idrottssektorn, främst på grund av otydligheter inom ledet av anordnare, utövare och ansvariga. Så småningom kom emellertid en ganska tydlig struktur att utkristalliseras, varom närmare nedan under 1.5 Struktur.

Av särskilt intresse syntes dagstidningarna vara. Kontakt togs på ett tidigt stadium med de mera allmänt inom tidningsvärlden verksamma organisationerna Svenska tidningsutgivareföreningen i egenskap av organisation på utgivar/tillhandahållarsidan respektive Svenska Journalistförbundet i egenskap av sammanslutning av arbetstagare inom sektorn. Tidningsutgivarna framförde inga egna åsikter utan hänvisade till dagspressen, i första hand till dagstidningen Aftonbladet. Trots skriftlig förfrågan följde av en skriftlig påminnelse har något svar inte inkommit från tidningen ifråga.

1.4 Teori

Högtiden när åminnelsen av Jesu födelse firas har otvivelaktigt blivit den högtid under året då det krassa konsumtionssamhället firar sina allra största triumfer, låt vara att det är barnen som blir vinnare i materiellt avseende. Påsken har övertagits av Julen som kristendomens största helg men inte på grund av den religiösa undertonen utan på grund av framväxande, personligt och extremt världsligt relaterade begivenheter såsom mat och dryck, julklappar, underhållning, fritidsresor och liknande. Julens förberedelsetid förefaller att få alltmer innehåll medan motsatsen gäller förberedelsetiden för Påsk, kristendomens största helg. Är det då möjligt för religionen att återtaga något av den förlorade marken? Enligt en uppfattning

krävs i detta sammanhang en anpassning av tron till vår samtida verklighet och inte enbart ett nostalgiskt återvändande till "vad gammalt och fornt varit haver".¹ En avgörande fråga är möjligheten att existera som kristen gemenskap innefattande en social gemenskap med inbördes aktning för och hänsynstagande till varandra, en gemenskap som dock inte får bli exkluderande.² Är det möjligt att ur det här framlagda materialet utläsa någon antydning till en sådan tendens eller framstår religionen bara som passiv, medgörlig, eftergiven och, måhända, till och med infantil? Är det möjligt att skönja någon tendens till motstånd eller en antydning till ett kritiskt förhållningssätt eller kanske till och med en konstruktiv motkraft och inte bara en uppfattning av religionen som förpassad till den ofarliga, privata sektorn?³

1.5 Struktur

Det refererade och analyserade materialat har grupperats i huvudsak enligt följande utgångspunkter.

1.5.1 Generella förhållanden

Från tiden för kristendomens etablering - huvudsakligen från det antika grekiska samhället - har tagits upp utvecklingslinjer som leder in i kristendomens uppfattningar angående förhandenvaron av och innehållet i arbetsfria dagar och andra helg- och festdagar. Kristendomens uppfattning i dessa avseenden anses ha starkt påverkats av och kan även ses som en fortsättande tradition av judendomens uppfattningar av motsvarande förhållanden, vilket i det följande föranlett en förhållandevis fyllig redogörelse rörande motsvarande judiska förhållanden.

När det gäller inställningar från kristendomens sida har utgångspunkten varit att redovisa det generella, officiella förhållningssätt som kan återfinnas i tillgängliga skriftliga källor. Ambitionen har således inte varit att få till stånd en redogörelse för innehållet i den muntliga förkunnelsen eller motsvarande framställning i pedagogiskt läromässiga former. Fokus har således koncentrerats till kyrkans offentliga inställning till och argumentation beträffande föreslagna förändringar angående förekomsten, förläggningen av och innehållet i sön- och helgdagar.

¹Sigurdson, Ola, *Världen är en främmande plats*, Örebro: Cordia 2003, s. 110

²Ibid., s 111f

³Sigurdson, Ola, *Det postsekulära tillståndet religion modernitet politik*, Stockholm: Glänta Produktion 2009, s.111f

1.5.2 Empirisk undersökning

Materialet har grupperats utifrån karaktären av tillfrågade uppgiftslämnare, huvudsakligen i grupper avseende inrättningar för tillhandahållande av tjänster respektive sammanslutning av arbetstagare verksamma inom dessa områden.

1.6 Avgränsningar

Redogörelsen avseende påverkan från antiken, huvudsakligen Grekland, har begränsats till exempel på den påverkan som fått störst betydelse för kristendomens etablering och utveckling, medan den historiska och nutida framställningen av judendomen fått ett större utrymme på grund av judendomens anknytning till kristendomen. Den föreskrift i den judiska Lagen, som har störst betydelse för denna framställning är Tredje budet, som därför i förening med Luthers förklaring i Lilla katekesen, blivit centralt i denna framställning. Detta medför att andra föreskrifter i Lagen inte lämpligen kunnat beröras, fastän många av dem även har betydelse för tolkningen av Tredje budet.

Förhållanden avseende kristendom(en) avser de perspektiv som är hänförliga till Svenska kyrkan.

Redogörelsen för lagstiftningens påverkan av de frågor som här behandlats har av lämplighetsskäl inskränkt sig till huvudsakligen i vilken mån religiösa synpunkter och argument framförts, vunnit insteg och beaktats i samband med behandlingen av aktuella lagstiftningsfrågor.

Den empiriska undersökningen har koncentrerats på inrättningar i egenskap av anordnare och tillhandahållare av tjänster, medan någon motsvarande undersökningsaktivitet riktad mot deras avnämare inte förekommit - främst beroende på den begränsade tid som stått till buds - en enkät riktad till allmänheten skulle ha blivit alltför omfattande och resurskrävande sedd i sitt aktuella sammanhang.

För att i någon mån fånga upp synpunkter från en bredare allmänhet har vissa organisationer av arbetstagare tillfrågats med förhoppning om att deras inställning i någon mån avspeglar medlemmarnas åsikter. I samma syfte har vissa, dock mycket kortfattade, nedslag gjorts i olika slags litteratur som belysande exempel på olika förhållningssätt bland allmänheten.

1.7 Forskningsöversikt

Den tillgängliga forskningen i sammanhanget är begränsad och avser inte direkt de förhållanden som behandlas i denna uppsats. Dock förekommer vissa skriftliga avhandlingar och rapporter av betydelse för uppsatsens ämne, såsom exempelvis en akademisk avhandling av

Katalin Schmidt-Sabo samt monografier av Göran Malmstedt respektive Hilding Pleijel, vilka alla behandlas närmare i fortsättningen.

2. TIDEN FÖRE KRISTENDOMENS INTRÄDE

Vårt liv präglas ständigt av olika rytmer. Den mest slående är den biologiskt betingade dygnsrytm som vi alla underordnas - organismen protesterar mot att sova på dagen och vara aktiv under dygnets mörka timmar och reagerar på olika sätt om den tvingas avvika härifrån. En annan uråldrig rytm är tidens uppdelning i veckoperioder om cirka sex till sju dagar. Det förefaller som om sådana rytmer tidigt slagit rot i människans liv och så småningom blivit alltmer etablerade. Historien är emellertid hölj i ett i det närmast ogenomträngligt dunkel när det gäller frågor angående uppkomsten och framväxten av dylika rytmer och dessas tillämpning i människors dagliga liv. I dessa sammanhang föreligger bättre kunskap när det gäller antikens förhållningssätt till denna rytmik och - kanske särskilt - till förhållningssättet och användningen av de olika ceremoniella festdagar som var utspridda över kalenderåret, varom mera nedan.

Det är något i ceremonin som lockar; ständigt nya traditioner etableras: Kalle Anka på julafton, Grevinnan och betjänten på nyårsafton och - för barnens del - Halloween. Traditioner förändras: Så exempelvis firas studentexamen nu på helt annorlunda sätt än för några decennier sedan och släktkalasen på jämna bemärkelsedagar byts ut mot en resa utomlands för familjen. Nya traditioner tillkommer, exempelvis högtidlighållande av större katastrofer och instiftande av nya internationella dagar, exempelvis kanelbullens dag. Ett stort antal särskilda helgdagar har också fallit bort, exempelvis Petter Katt den 22 februari, Johannes döparens halshuggning den 29 augusti och Sjusovaredagen den 27 juli. - Helgdagen Petrus Cathedraicus firades till minne av Petrus vigning till biskop i Rom. I den gamla almanackan förkortades dagen till "Petr. Cath." som i folkmun förvanskades till Petter Katt (dagen firas fortfarande i det katolska kyrkoåret). Enligt en martyrllegend var De sju sovarna sju kristna män i Efesos under Kejsar Cecius tid (250-talet). De sju vägrade att offra i ett avgudatempel som Decius byggt och gömde sig i en grotta. Kejsaren lät mura igen grottan för att de sju skulle dö av hunger och törst.

I denna uppsats skall, som tidigare nämnts, i första hand behandlas de många olika förhållanden i samhället och bland olika aktörer däruti som bidragit till att helg- och festdagarna under tidernas lopp behandlats på olika sätt och fått olika innebörd och tillämpning. Av intresse är särskilt hur mycket av tidigare förhållningssätt som kan skönjas i dagens uppfattning om och tillämpning av våra helgdagar.

Det är människans iakttagelser om de faktiska förändringarna i den omgivande naturen såväl på himlavalvet som på Jorden som lade grunden till uppdelningen i rytmiskt återkommande enheter. Det finns inga genuina iakttagelser varigenom man kan konstatera förekomsten av ett enskilt år, cirka 365 dagar i följd, eftersom man inte utan vidare kan avgöra när Jorden fullbordat ett varv av sin bana runt Solen. Det finns inte heller någon observation varigenom man externt kan bestämma någon lämplig period av en veckas natur, veckoindelningen är med andra ord inte astronomiskt betingad. Det är i stället hos oss med tempererat klimat mera näraliggande att betrakta årstidernas växlingar som grunden för året och således för tideräkningen. Varje årstid kan i sin tur indelas i mindre enheter, exempelvis veckor⁴. Babylonierna var framgångsrika astronomer med länkar till astrologin: himlakropparna ansågs förbundna med magiska krafter med förmåga att påverka människorna (se ovan sid 9). Babylonierna använde månens fyra faser (nymåne, kvart tilltagande, halv, kvart avtagande) som grund för veckoindelningen: varje månfas kom då att motsvara cirka sju dagar utgörande en vecka. På grund av den astronomiskt starka ankytningen fick veckodagarna namn efter Solen, Månen och de med blotta ögat synliga planeterna:

<u>Veckodag</u>	<u>Himlakropp</u>
Söndag	Solen
Måndag	Månen
Tisdag	Mars
Onsdag	Merkurius
Torsdag	Jupiter
Fredag	Venus
Lördag	Saturnus

2.2 Antiken

Det antika Grekland bestod av självständiga stadsstater, varmed avses stater som styrdes av själva staden och som bestod av en stad med sin närmaste omgivning. Trots denna splittring kännetecknades det antika Grekland av ett gemensamt språk och medborgarna uppfattade sig som bärare av samma kulturella arv. Året var fyllt av religiösa högtider enligt en för varje grekisk stad gällande kalender. Såvitt känt kunde man generellt räkna med ett hundratal olika högtidsdagar under året, dagar som emellertid återkom med olika långa mellanrum -

---

⁴Ottersen, Ottar, *Högtid och helg - i familj, församling och hembygd: en studieplan*, Stockholm: Kommunikations AB 1979, s. 20

somliga kanske bara varft fjärde år.⁵ Eftersom helgdagarna var bestämda för varje stadsstat i dess egen kalender är den mest kända sammanställningen den för Athen och Attika. Året bestod av tolv månader (jämför babylonierna månfasen ovan) med en inskjuten nödvändig skottmånad då och då, vilket medförde att helgdagar kunde firas på fasta dagar.⁶ Som ett exempel på festdagarna under en viss månad kan hänvisas till årets första månad som började med en viss nymåne under sommaren. Månadens tolfte dag var en religiös festdag som tillägnades guden Kronos och kännetecknades av att slavarna uppvaktades av sina herrar. Månadens sextonde dag kan betecknas som en sammansmältning av en religiös och borgerlig helgdag med firande av Attikas enande under stadsstaten Athen med offer till gudinnan Athena. Månadens två sista högtidsdagar dominerades av idrottstävlingar: den första på den nittonde dagen med avslutning i gudinnan Nemesis tempel på halvöns norra del och den andra och mest storstilade på den tjugotonde dagen med procession, offer och massutspisning.⁷ Med utgångspunkt i ett antal om cirka etthundra årliga festtillfällen, vardera bestående av en eller flera festdagar, kan konstateras att grekerna inte led brist på arbetsfria dagar även om de inte tillämpade en viss av veckans dagar som fast vilodag. Intresset för idrottsutövning var stort i det grekiska samhället och utgjorde följaktligen ett betydande inslag i festfirandet. Andra inslag som vi ännu i dag kan återfinna i vårt eget högtidlighållande av religiösa högtidsdagar är processioner, böner, offer, körsång och - i tilltagande omfattning - dans. Till saken hör också förekomsten av ett antal tillkommande större festtillfällen, av vilka en del hade speciella ändamål. Detta gäller exempelvis den tre dagar långa "thesmoforia" firad uteslutande av kvinnor som under festdagarna bodde i tält och i vilken ingick ett offer bestående i att griskultingar kastades i gropar samtidigt som förra årets kadaver hämtades upp, blandades med säd, varefter blandningen efter en omväg över gudinnan Demeters altare användes som gödsel. Ceremonin uppfattas vanligen som en fruktbarhetsrit⁸ och ingår i olika versioner som ett led i anropandet av goda makters stöd för en god skörd - utgångspunkten var oftast bondesamhället. Viktig var också den tre dagar långa dionysiska vinfesten med vinet som huvudattraktion - exempelvis provdrickning av det nya vinet samt dryckestävlingar.⁹ Under en helg drog pojkgäng omkring och tiggde mat och sötsaker¹⁰.

⁵Gilhus, Ingvild S., Thomassen, Einar, *Antikens religioner: Mellanösterns och Medelhavsområdets religioner*, Stockholm: Norstedt 2011, s. 134

⁶Ibid.

⁷Ibid., s. 134f

⁸Ibid., s. 136f

⁹Ibid., s. 137

¹⁰Ibid. s. 135

Vi ser alltså redan hos grekerna en blandning av med mer eller mindre jämna mellanrum återkommande "normala" festdagar och mera sällan återkommande flerdagarsfester med speciellt innehåll.

2.3 Judarna

Utgångspunkten för judarnas helighållande av vilodagen återfinns i Tora, Mose lag, närmare bestämt i Andra Moseboken 20 kapitlet 8-11 verserna¹¹ respektive Femte Mosebok 5 kapitlet 12-15 verserna¹². Det som först och främst framhålls i sabbatsbudets båda versioner är skyldigheten att hålla sabbaten helig. Först i andra hand kommer vilan på veckans sjunde dag som Herrens sabbat som en påminnelse om att det var på den sjunde dagen som Gud i Skapelsen vilade från sitt verk (2:20) kombinerad på åminnelsen av uttåget ur Egypten (5:5). Från budet flödar också det behov av vila som hela skapelsen behöver.¹³ Här möter ånyo den ofta återkommande uppdelningen i sjudagars veckoperioder, en uppdelning som inte kan grundas på någon faktisk omständighet i naturen såsom månvarv, solvarv eller liknande: det finns inget sådant förhållande som är en exakt multipel av talet sju. Veckoindelningen förmedlad genom den judiska traditionen har blivit en av grundvalarna för tillvarons naturliga rytm utöver dygnsvilan men tillämpningen beror alltså på en överenskommelse. Mycket av fördelningen över året av andra, beydande helgdagar har också sina rötter, direkt eller indirekt, i judendomen - kristendomen uppstod som en sekt inom den judiska traditionen. Denna judiska fördelning har således haft stor betydelse för vårt inrättande och förläggande av årets helgdagar, varför en beskrivning av de judiska helgdagarna, deras ursprung, förläggning och innebörd torde vara av intresse.

I judendomen firas flera särskilda, religiösa helgdagar, nämligen: Pésach (påskhögtiden), Shavout (veckofesten), Sukot med Shmini Atseret/Simchat Tora (Lövhyddohögtiden), Jom Kipur Försoningsdagen) och Rosh Hashana (nyårsdagen). Kalendern innehåller även mellandagar till helgdagarna samt postbibliska helgdagar dock utan samma helighetstyngd som sabbaten och de bibliska helgdagarna. En viktig dag är Shavout som firas sju veckor efter Pesach. Då firar judarna att Moses fick lagens tavlor på Sinai berg. Betydelsefull är även Purim avseende räddningen från perserkungen Haman cirka 450 fKr samt Tisha Beav till åminnelse av Templets förstörelser 586 fKr respektive 70 eKr.

Det har alltid ålegat varje rätttroende jude att följa lagar emanerade från Tora och att leva i helighet: grundvalen för ett heligt folk och ett heligt samhälle. Toras bestämmelser har härigenom fått betydelse för varje fas av individens

¹¹Bibel 2000, *Bibelkommissionens översättning*, Örebro: Marcus Förlag 2001, s. 89

¹²Ibid. s. 212

¹³Johnson, Bo, *Sabbat och söndag*, Lund: Arcus 2006, sid.29

liv och erfarenheter, sammanfattande uttryckt som en betydelse avseende människans helighet, tidens helighet och platsens helighet.¹⁴ Enligt tidig judisk tradition innefattade den var sjunde dag återkommande vilodagen (sabbaten) ett högtidlighållande av minnet utav dels världens skapelse och dels uttåget ur Egypten. Att högtidlighålla minnet av skapelsen innebar att avstå från alla fysiska handlingar även sådana som inte innefattade någon fysisk kraft medan högtidlighållandet av uttåget ur Egypten innefattade en påminnelse om frihet från träl-dom under mänskliga förmän inbegripet sig själv.¹⁵ Det veckomässiga sabbatsfirande inklusive besöket i synagogan var förbundet med ingående föreskrifter avseende både förberedande på fredag kväll och genomförande jämte avslutande på lördag kväll.

Enligt nämnda tradition avsåg helgdagarna att framhålla Guds roll i naturen och historien och ge judarna tillfälle att högtidlighålla historiska händelser som bärande moment i deras tro, jämför grekernas högtidlighållande av Attikas enande, sid 10 ovan). Helgdagarna liknde sabbaten men varje helgdag hade sina särskilda riter och ceremonier.¹⁶ - *Pésach* - enligt Toran "Det osyrade brödets högtid" - högtidlighöll judarnas befrielse efter tvåhundra års slaveri i Egypten. För förberedelse och firande gällde stränga, detaljerade regler, av vilka de flesta kretsade kring surdeg, chamets. Således fick ingen mat innehållande surdeg förtäras eller innehas, och man fick inte bereda sig någon nytta eller vinst av chamets.¹⁷ I förberedelsen ingick ett noggrant letande efter chamets och rengörande av hela bostaden.¹⁸ En rituell måltid, Sedern, skulle äga rum med viss påbjuden mat med vissa symboliska betydelser.¹⁹ Proceduren följde ett detaljerat schema avseende såväl mat och dryck som läsande och sjungande. - Shavout firades till minne av Guds uppenbarelse vid berget Sinai sju veckor efter uttåget ur Egypten. Betydelsen som skördefest medförde seden att äta minst ett mjölksmål.²⁰ - Sukot (tillfälliga bostäder, suka) hade samband med ökenvandringen vars strapatser krävde förlitan på Guds beskydd med ty åtföljande tacksamhet därför.²¹ Föreskrifterna för byggande av en suka var detaljerade och innefattade både böner och åkallan med deltagande av hela familjen. Den avslutande åttonde dagen var en glädjens dag då även barnen deltog i processionerna med flaggor eller små Tora-

¹⁴Donin, Chaim Halevi, *Att vara jude i vardag och helg*, Stockholm: Hillelf 1985, s. 35f

¹⁵Ibid., s. 52-54

¹⁶Ibid., s. 148

¹⁷Ibid., s. 158

¹⁸Ibid., s. 161f

¹⁹Ibid., s. 166f

²⁰Ibid., s. 176

²¹Ibid., s. 184

rullar.²² - Jom Kipur innebar en fasta (späka sina själar) under 25 timmar med samma arbetsförbud som beträffande sabbaten samt förbud att bada och tvätta sig för nöjes skull. Vissa bestämda gudstjänster hölls och det var en gammal sed att bära vita kläder.²³ - Rosh Hashana kännetecknas av fördjupning i bön med åtföljande plikt att lyssna till blåsande i shofar-horn innebärande kallelse till botgöring. Sjuka och gamla borde besökas i och för shofar-blåsande.²⁴ - Purim innebar barns och vuxnas obligatoriska lyssnande till läsningar i synagogan, en glad familjemiddag samt gåvor till släkt, vänner och behövande.²⁵ - Tisha Beav var en sorgens dag med fasta hela dagen och med noggranna regler avseende bland annat speciella läsningar, klädedräkt, personlig hygien, göromål och utövande av sorg²⁶.

Judendomen utgör således tillsammans med antikens Grekland de båda huvudflöden som med sina helgdagar, festdagar och traditioner utövat en grundläggande påverkan av utformningen beträffande det moderna samhällets kalender.

---

²²Ibid., s. 187ff

²³Ibid., s. 181f

²⁴Ibid., s. 179

²⁵Ibid., s. 192f

²⁶Ibid., s. 194f

3. KRISTENDOMENS TID

3.1 Kristendomens framväxt

Jesus Kristus hade själv synpunkter på förhållningssättet till den judiska sabbaten särskilt när han kom i dispyt med fariséerna i saken. Som ett exempel kan anföras episoden när lärjungarna plockar sädesax på sabbaten för att stilla sin hunger, Evangelium enligt Matteus, 12 kapitlet verserna 1-8, då Jesus inför fariséerna försvarar lärjungarnas beteende utmynnande i: "Ty människosonen är herre över sabbaten"²⁷. Som så ofta i sina diskussioner med fariséerna vänder sig Jesus Kristus här mot deras bokstavstrohet och deras benhårda inställning till hållandet till punkt och pricka av Lagens bud. Här visar Jesus hän mot ett annat förhållningssätt: en tolkning av Skriften inte enligt dess bokstavliga innehåll utan mot utgångspunkt i andemeningen. I detta sammanhang bör observeras att många av Jesu "under" äger rum på sabbaten, ja, till och med i synagogan. Jesus vill på ett konkret sätt åskådliggöra gränsen mellan lagens sabbatskrav och rättigheten att utföra arbete i medmänskligt intresse.²⁸ Ett långt senare utflöde just härav gav folkskollärarna på landsbygden på 1940-talet vid förklaringen av denna innebörd med hänvisning till episoden: prästen på väg till söndagsgudstjänsten klandrade en bonde för att han körde in hö på söndagen, varvid bonden svarade: "Det är bättre att sitta på hölasset och tänka på Gud än att sitta i kyrkan och tänka på höet som måste köras in före regnet". Vi barn, som hade den levande landsbygden runt omkring oss, förstod precis vad läraren menade.

För de första kristna föll det sig naturligt att som en särskild festdag fira den veckodag då Kristus uppstod från de döda, söndagen, vilket snart blev en etablerad praxis. Firandet av lördagens sabbat övergick till firandet av Herrens dag på söndagen samtidigt som söndagen fick en helt annan innebörd än den som sabbaten hade, se ovan sid 11.²⁹ Sabbatsdagen upptogs av de första kristna som en dag för sammankomst med brödsbrytelse, som går tillbaka till påskmåltiden och gemenskapen med Kristus - både i Apostlagärningarna och i Pauli brev finns vittnesbörd härom. En officiell bekräftelse står att finna i Plinius den yngres rapport år 112 till kejsar Trajanus angående de kristna som samlades i gryningen på en bestämd veckodag för att lovsjunga Kristus.³⁰ 300-talets inträde innebar något nytt för de kristna och år 321 förklarades söndagen som arbetsfri dag, en officiell vilodag som medförde att vissa av sabbatens regler överfördes till söndagen. Här skall endast två händelser av stor betydelse ända in i nutid anmärkas. För det första förbjöd Karl den store år 789 allt söndagsarbete³¹

²⁷Bibel 2000, 2001, Nya testamentet, s. 22

²⁸Johnson, Bo, 2005, s. 49

²⁹Ibid., s. 56

³⁰Ibid., s. 57

³¹Ibid., s.64f

och för det andra fattades vid Fjärde Laterankonciliet år 1215 ett beslut enligt vilken det ålåg varje vuxen att minst en gång varje år bikta sig inför församlingsprästen och - helst i samband med påsk - mottaga nattvarden.³²

3.2. Sverige före reformationen

Det medeltida samhället var ett bondesamhälle och man levde i en tät social gemenskap i en bystruktur - alla kände alla och den sociala kontrollen tillsammans med kyrkans ideologi var dominerande. Dessutom stödde kungamakten och prästerna mestadels varandra, vilket medförde att kyrkans ideologi kom att vara ännu mer ingripande genom församlingsprästens kraftfullt utövade verksamhet som fick genomslag i livets alla detaljer. Kungamaktens och prästerskapets ömsesidiga beroende av varandra fick än större genomslag genom det dåtida bondesamhällets hierarkiska struktur förenad med byns sociala liv. Denna påverkan gällde inte bara det vardagliga utan kyrkan hade genom helgerna och helgondagarna under kyrkoåret möjlighet att styra både arbetsdagar, vilodagar och fastedagar, vilket även skedde i stor utsträckning. Kyrkan hade sålunda ett avgörande inflytande på individens dagliga liv in i minsta detalj och att delta i den kristna, kyrkliga gemenskapen var en självklar plikt.³³ Under (sen)medeltiden var det kyrkoåret med dess helgdagar som präglade det dagliga livet och det framgick tydligt att det rörde sig om en sammansmältning av hedniskt och kristet. Det finns många exempel på sådana synkretistiska företeelser, exempelvis gemensamma kultgillen för ölbrickning och sammankomst på julnatten med motsvarande rit.³⁴ Åtminstone från 1200-talets senare del och måhända även tidigare föreskrevs att alla vuxna hade skyldighet att delta i söndagens mässa.³⁵ Som betydande kristna helgdagar räknades jul, påsk, pingst, midsommar, mikaeli dag och allhelgona.³⁶ Mikældagen den 29 september, Mickelsmäss, var en betydande högtid till minne av ärkekängeln S:t Mikael och räknades som vinterns första dag då man fick tända ljus om kvällarna. Denna dag var den enda dag under året som det var möjligt för tjänstefolk att flytta och byta anställning. Stora helger var dessutom oftast förenade med marknader. Även före kristendomens inträde hade stora fester firats men det var i och med kristendomen som veckorytmen infördes hos oss genom firande av veckans första dag, söndagen, som Herrens dag. Veckorytmen med söndagen som stilla

³²Thomson, John A. F., *The Western Church in the Middle Ages*, London: Arnold 1998, s. 158

³³Schmidt-Sabo, Katalin, *Den medeltida byns sociala dimensioner*, Akademisk avhandling, Malmö, Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar, Skrifter 67 2005, s. 195f

³⁴Hultgård, Anders, "Religiös förändring, kontinuitet och ackulturation/synkretism i vikingatidens och medeltidens skandinaviska religion", Nilsson, Bertil (ed), *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*, Lunne Böcker 1992, s. 61

³⁵Nilsson, Bertil, "Från missionstiden till medeltidens slut", Berntson, Martin, Nilsson, Bertil, Wejryd, Cecilia (eds.), *Kyrka i Sverige - introduktion till svensk kyrkohistoria*, Stencil 2010, s.30

³⁶Pleijel, Hilding, *Från Hustavlans tid, kyrkohistoriska folklivsstudier*, Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses förlag 1951, s. 51f, s. 78

ro- och vilodag kom att prägla samhället till för inte alltför länge sedan, det senare framgår genom resultatet av den följande empiriska undersökningen. I söndagens mässa bibringades församlingen helgens mysteriösa andakt.³⁷ De stora kyrkliga högtiderna innehöll många hedniska riter och bruk som mer eller mindre tydligt levde kvar nu inlemmade i den stomme som låg till grund för allmogens firande av årets dominerande högtider och fester.³⁸ Hela kyrkoåret erhöll sin särskilda rytm genom alla de helgdagar, helgondagar och andra större helger som karaktäriserade kyrkoåret i en struktur som hade fastlagts redan under 300-talet - det påstås att det kunde röra sig om cirka 110 dagar per år då det rådde arbetsförbud och påbjuden vila, ibland från och med middagstid föregående dag - jämför motsvarande förhållanden under antiken och i judendomen.³⁹ För att stärka Sveriges kyrkliga traditioner inrättades vid ett provincialkonsilium 1474 en särskild fest tillägnad de svenska skyddshelgonen. Det bestämdes också att helgdagar till minne av heliga Birgitta, Sigfrid, Erik den helige och S:t Göran skulle firas som festdagar av högsta rang.⁴⁰

3.3 Reformationens insteg

Angående söndagen lär Luther följande enligt Lilla Katekesen (bibelställen och hänvisningar till bibelställen här utelämnade):

Tredje budet

Tänk på vilodagen, så att du helgar den.

Vilken är vilodagen?

I gamla testamentet var den sjunde dagen, som är lördagen, förordnad till vilodag; men i nya testamentet är söndagen därtill helgad, emedan vår Herre Jesus Kristus på den dagen uppstod ifrån de döda.

Till vad ändamål är vilodagen oss given?

Vilodagen är oss given, att vi skola på den dagen vila från jordiskt arbete och med församlingen söka vår uppbyggelse i Guds ord och sakrament.

Vad befäller Gud i tredje budet?

Gud befäller, att vi skola hålla hans ord heligt och sålunda använda vilodagen till sitt heliga ändamål.

Vad är att hålla Guds ord heligt?

Att hålla Guds ord heligt är att akta det såsom själens högsta skatt, gärna och med vördnad höra och lära det samt bevara det i troget hjärta, för att därefter ställa sitt leverne.

Varför säger Gud i tredje budet: tänk på?

³⁷Pleijel, Hilding, *Hustavlans värld Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige*, Stockholm: Verbum 1970, s. 15

³⁸Ibid., s.16

³⁹Nilsson, Bertil, 2010, s. 31

⁴⁰Berntson, Martin, "Från medeltidens slut till enhetskyrkans begynnande upplösning (1470-1809)", Berntson, Martin, Nilsson, Bertil, Wejryd, Cecilia (eds.), *Kyrka i Sverige - introduktion till svensk kyrkohistoria*, Stencil 2010, s.58

Genom ordet: tänk på, vill Gud påminna oss, att vi, innan vilodagen kommer, skola bereda oss att honom värdigt begå.

Vad förbjudes i Guds tredje bud?

I Guds tredje bud förbjudes att förakta predikan och Guds ord.

Varigenom visar en människa förakt för predikan och Guds ord?

En människa visar förakt för predikan och Guds ord därigenom, att hon åsidosätter bruket av Guds ord

samt använder vilodagen till världsliga arbeten eller tidsfördriv, som förhindra en andäktig gudstjänst.

Må då intet arbete förrättas på vilodagen?

Det arbete, som kristlig kärlek fordrar och man icke utan våda kan uppskjuta, må även på vilodagen förrättas⁴¹.

När det gäller firande av sön- och helgdagar anknyter Luther till samma frihet som aposteln Paulus förkunnar: Veckovilan är nyttig för hälsans skull, det är viktigt att komma tillsammans för gudstjänstfirande, något som inte skall störas av världsligt arbete, men det viktiga är människans inre liv.⁴²

Denna lutherska utläggning av innebörden i Tredje budet användes ända in på 1950-talet på sina håll i undervisningen av konfirmander och i folkskolan och har således varit ägnad att påverka det uppväxande släktet under en tid av omkring 400 år.

Även efter Uppsala möte 1593, då reformationen fick ett generellt insteg i gudstjänstlivet, levde ändå många uppfattningar kvar från den katolska tiden. Ett exempel på en konkret inverkan i bondesamhället är kappkörningarna från juldagens gudstjänst: hästarna fick springa för allt vad de var värda, eftersom välsingnelsen i kyrkan med dess välgång för det kommande årets skörd måste hem till gården så fort som möjligt innan kraften ebbat ut (det låg något konkret i själva välsingnelsen) - och helst före grannarna.⁴³

3.4 Officiella legala regleringar efter reformationen.

Efter reformationen tog det förhållandevis lång tid innan den första rättsliga regleringen till följd av reformationens genomförande utkom, då i form av Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571.⁴⁴ Denna kyrkoordning har huvudsakligen karaktär av bekännelseskraft alternativt en lärobok i praktisk teologi men den innehåller också ett kapitel (16) "Om ordning med helgedagar". Här avskaffas ett antal helgdagar samtidigt som det stadgas om arbetsfolkets

⁴¹Billing, Gottfrid, Wingren P., *Doktor Martin Luthers Lilla Katekes med kort utveckling*, Lund: Gleerups 1938, s. 30ff

⁴²Johnson, Bo, 2006, s. 65f

⁴³Pleijel, Hilding, 1951, s. 79

⁴⁴Färnström, Emil, *Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571 med inledning av Emil Färnström*, Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag 1932

”roo och wedherqweekelse” för att härda ut, rättigheten att utföra nödvändigt arbete samt påföljd för brott mot helgföreskrifter. Det ges också särskilda bestämmelser om marknadsdagar och andra särskilda helgdagar.⁴⁵

1686 års kyrkolag⁴⁶ utgjorde Sveriges första religiösa grundläggande lag. Lagen innehåller bland annat detaljerade föreskrifter om gudstjänsternas antal, förläggning och innehåll, utövandet av klockringningen, samt särskilda föreskrifter angående kristendomsförhör med ungdomen. Även vuxna var skyldiga att infinna sig till undervisning och förhör i samband med gudstjänst, varvid det ålåg prästen att anteckna närvaro och framsteg (Cap II, §§ III-X). Lagen stadgade vidare att alla och envar skulle infinna sig vid högmässan senast till syndabekännelsen (Cap II § V) och det fanns också detaljerade föreskrifter om hur församlingen skulle bete sig under gudstjänsten avseende exempelvis knäfall (Cap II § XII). Den som uteblev från nattvarden under mer än ett år riskerade att lysas i bann (Cap XI § II). Cap XIV handlar om ”Högtijdes – och Helgedagar”. Här föreskrivs alla helgdagar skall firas ”...som här til wahnt warit” och folket förmanas att väl bereda sig därtill (§I). På de stora högtidsdagarna såsom Juldagen, Påskdagen och Pingstdagen fick bröllop inte hållas och det krävdes särskilt tillstånd för att få gifta sig i fastan och mellan predikningarna på sön- och helgdagar, § II. Föreskrifter fanns också angående förläggningen av marknader mm §§ IV-VI. I kyrkolagen fanns alltså inga bestämmelser om gestaltningen av det vardagsliv som inte hade förbindelse med kontakten med kyrka eller präst förutom stadgandet i XIV:I att alla helgdagar skall firas ”...som här til wahnt warit”. Lagen innehåller inga bestämmelser om förläggningen av helgdagarna utom i ett avseende som här inte är av intresse (Marie bebådelsedag).

Enligt en förordning den 4 november 1772 om sabbaten och vissa helgdagar skedde - såvitt här är av intresse - följande förändringar: Julens, Påskens och Pingstens tredje- och fjärdedagar avskaffades (dessa tre helger hade alltså dittills bestått av fyra på varandra följande helgdagar) varjämte Allhelgonadagen flyttades från söckendag till söndag.⁴⁷

Under 1800-talet och in på 1900-talet aktualiserades både i kyrkomötet (som inrättats i samband med grundlagsreformen 1863-65) och i riksdagen frågor om indragningar av allmänna helgdagar på olika sätt. Redan år 1815 motionerades om avskaffande av bland andra Annandag pingst och år 1867 framfördes en motion om borttagande av Annandag jul, Annandag påsk och Annandag pingst-⁴⁸ Syftet var att få en jämnare och lämpligare fördelning

⁴⁵Ibid. s. 107ff

⁴⁶1686 års kyrkolag, Samfundet Pro Fide et Christianismo, Uppsala: Almqvists & Wiksells Boktryckeri AB 1936, med inledning av Gabriel Thulin - enligt förordet ett ordagrant avtryck av första upplagan Stockholm 1687.

⁴⁷Proposition 1952:3 s.6

⁴⁸Ibid., s. 7

av årets helgdagar och att minska vissa fristående helgdagars splittrande inverkan på arbetsveckorna.⁴⁹

I en motion vid 1924 års riksdag yrkades införande av en ny kyrklig helgdag, Allhelgonadagen, till minne av alla döda, vilket också skulle medföra ett välbehövt avbrott i "vardagslivets enformighet" under den helgfria delen av året. På förslag av första lagutskottet avslogs motionen under hänvisning till att förslaget intentioner bättre tillgodosågs i en annan motion.⁵⁰

Genom lagstiftning 1930 skulle lagstadgad tid beräknas inte som tidigare utifrån dagar utan som månadsberäkning enligt kalendern som departementschefens förtydligade sålunda: "... om tid, som enligt lag eller särskild författning åtgärd skall företagas infaller å söndag eller annan allmän helgdag, åtgärden må företagas å nästa söckendag."⁵¹

Vid inrättandet genom lagen 1938 nr 107 av Första maj som allmän helgdag uttalades särskilt att dagen inte skulle ha någon "kyrklig" karaktär (min markering).⁵²

I en motion vid 1950 års riksdag begärdes en utredning om behovet av helgdagar utan kyrklig karaktär för att bereda anställda i huvudsakligen kontor, handelsföretag och fabriker "vila och rekreation under den ljusa och varma årstiden."⁵³ Lagutskottet anslöt sig till motionen med påpekande att endast ett fåtal hade rätt till semester men tillfogade att det kunde övervägas att avlysa ett par kyrkliga helgdagar "som infölle under en i rekreativhänseende mindre lämplig årstid".⁵⁴

Genom en lag 1952, nr 48, vidtogs vissa förändringar enligt förslag i Proposition 1952:3. Marie bebådelsedag upphörde att existera som fristående helgdag och flyttades till en söndag. En särskild hösthelg inrättades genom att Alla helgons dag flyttades från söndagen till närmast föregående lördag. Midsommardagen förlades alltid till en lördag, jämför not 49.

Till riksmötet 1988/89 framlades en proposition angående allmänna helgdagar.⁵⁵ Förslaget innebar ingen ändring i sak avseende gällande rätt, ingen kalendarisk förändring och inga nya helgdagar - den 8 mars hade föreslagits som allmän helgdag för högtidlighållande av Kvinnodagen. Departementschefen framhöll att vad som är allmän helgdag har stor rättslig och samhällsekonomisk betydelse bland annat med sin anknytning till förfallodagar, lagregleringen i Skuldebrevslagen, Checklagen och Växellagen samt Jul-, Påsk och Pingstaftons likställande med allmän helgdag i fråga om beräkning av lagstadgad tid. Dessa förhållanden måste sålunda vara klarlagda men de kyrkliga författningarna var otidsenliga och svåröver-

⁴⁹Ibid., s. 1

⁵⁰Ibid., s 80

⁵¹Proposition 1930: 216 *Lagstadgad tid, beräkning av*, s. 19

⁵²Proposition 1938:93 *om den första majs likställande etc.*, s. 22

⁵³Proposition 1952:3 *ang tiden för firandet av Marie bebådelsedag mm*, s.7

⁵⁴Ibid., s. 7f

⁵⁵Proposition 1988/89:114 *om allmänna helgdagar*

skådliga, vilket inte är tillfredsställande. Lagen är avsedd att reglera helgdagar i borgerligt avseende eller med andra ord helgdagar i betydelsen arbetsfria dagar, medan kyrkan har att besämma angående kyrkliga förhållanden.⁵⁶

Sedan Riksdagens Justitieombudsman (JO) påpekat att vissa myndigheter hållit stängt under klämdagar - något som kunde vara till men för myndigheternas tillgänglighet och deras service avseende tillhandahållande av allmänna handlingar - föreslogs genom en proposition till riksdagen vid riksmötet 1998/99 att myndigheterna skulle vara skyldiga att hålla öppet minst två timmar varje helgfri måndag-fredag.⁵⁷ Propositionen behandlar emellertid inte frågan om den inverkan flera arbetsfria dagar i följd skulle kunna ha på dessa allmänhetens möjligheter - någon skulle möjligen kunna föredra att passa på att ta del av sådan service på sin arbetsfria dag i stället för att exempelvis fara på semester. Lagen i fråga behandlar uttryckligen endast frågan om ett minsta dagligt öppethållande och lägger inte heller hinder i vägen för att hålla öppet på lördag, söndag eller allmän helgdag.

Nationaldagsutredningen avgav sitt betänkande⁵⁸ år 2004 innefattande redovisning av uppdraget att utreda de ekonomiska konsekvenserna av införande av nationaldagen som allmän helgdag. Betänkandet innehåller en koncentrerad redogörelse av de allmänna helgdagarna med historiska och internationella utblickar.⁵⁹ Till fullföljande av sitt uppdrag hänvisar utredningen till en rapport från Konjunkturinstitutet med beräkning av de samhällsekonomiska kostnaderna för den föreslagna reformen - en samhällsekonomisk välfärdsanalys. Av rapporten framgick att ett inrättande av den 6 juni som allmän helgdag skulle medföra stora samhällsekonomiska konsekvenser i storleksordningen 3-8,5 miljarder kronor per år, vilket, enligt utredningens uppfattning, måste kompenseras genom att en annan helgdag togs bort eller flyttades, i första hand borde Första maj, Kristi himmelfärdsdag, Annandag pingst eller Midsommardagen komma i fråga.⁶⁰ Vid genomgången av olika kyrkliga helgdagar, som skulle kunna bli föremål för indragning eller förflyttning, framförde utredningen faktiskt även argumentation med utgångspunkt i religiösa perspektiv. Sålunda framfördes Kristi himmelfärdsdags starka ställning bland kyrkor och samfund till åminnelse av Kristi himmelfärd, Pingsten som Påskens avslutning med Andens utgjutande över lärjungarna samt Midsommardagen som Johannes döparens födelsedag (dock kyrklig helg endast i Finland och Sverige).⁶¹ Utredningen stannade för att föreslå borttagande av Annandag pingst av främst samhällsekonomiska skäl och då trossamfunden varit ense om att detta var den minst negativa

⁵⁶Ibid., s. 5

⁵⁷Proposition 1998/99:52 *Myndigheternas öppettider*, s. 5

⁵⁸*Statens offentliga utredningar (SOU) 2004:45 Nationaldagen - ny helgdag*

⁵⁹Ibid., s. 14ff

⁶⁰Ibid., s. 7

⁶¹Ibid., s. 17

lösningen.⁶² I sitt förslag till riksdagen anslöt sig regeringen till utredningens ståndpunkt.⁶³ Departementschefen framhåller att Jul, Påsk och Pingst är kyrkoårets grundläggande och viktigaste helger men framhåller också som avgörande att inrättande av en ny allmän helgdag skulle medföra en arbetstidsförkortning med åtföljande kostnader för samhället.⁶⁴ Vid valet mellan borttagande av Trettondedag Jul, Kristi himmelsfärdsdag och Annandag Pingst framstod det sista alternativt som mest gynnsamt ur samhällsekonomiska aspekter. Trossamfundet föreföll, enligt departementschefen, eniga om att detta alternativ var det minst negativa, men departementschefen anlägger inte några religiösa perspektiv på frågan om hänsyn till trosutövarna vid borttagande av en kyrklig, allmän helgdag. Övriga framförda aspekter är av mera allmän, samhällsekonomisk natur: Om Annandag Pingst blir kvar kunde det bli ytterligare en långhelg på våren; Trettondag Jul kan möjliggöra en långhelg utan uttag av semesterdagar; skolornas jullov innefattar trettondagshelgen och ett borttagande av trettondagshelgen skulle kunna vara negativt för turistnäringen i fjällvärlden.⁶⁵

3.5 Kommenterande litteratur - några exempel

Den empiriska undersökningen avser i första hand att belysa förhållningssättet hos allmänna och enskilda anordnare och tillhandahållare som vänder sig till allmänheten. För att i någon mån fånga upp den enskildes perspektiv har också ett urval av arbetstagarorganisationer tillfrågats med syfte att deras ställningstaganden i någon mån också speglar de enskilda medlemmarnas individuella åsikter. Som belysning och komplettering görs i detta avsnitt mycket korta och rapsodiska nedslag i den kommenterande och analyserande litteraturen. Avsikten är endast att med några korta ögonblicksbilder ge belysande exempel på föreliggande förhållningssätt till de avhandlade frågorna.

Det är ofta de yttre omständigheterna som åskådliggör och förklarar olika helger medan det blir mycket svårare att förklara den inre men samtidigt mera grundläggande innebörden.⁶⁶ Det gamla samhället var huvudsakligen en agrar sammanslutning och det var framför allt sådden och skörden som gav året dess rytm och gav anledning till avhållande av folkliga fester - det gällde att blidka makterna för överlevnadens skull.⁶⁷ Bönderna höll ännu på 1600-talet i mångt och mycket kvar vid sina traditioner och kyrkan mötte därför i detta sammanhang större svårigheter än eljest att implimentera den ur böndernas synvinkel nya tron. Äldre seder - både från katolsk och från heden tid - höll sig därför länge kvar i det agrara

⁶²Ibid., s. 8

⁶³Proposition 2004/05:23 Nationaldagen den 6 juni som allmän helgdag

⁶⁴Ibid., s. 9

⁶⁵Ibid., s. 10

⁶⁶Ljungberg, Helge, Jonson, Björn, *Våra högtider*, Stockholm: Lars Hökebergs bokförlag 1948, s.7

⁶⁷Ibid., s. 18

samhället, främst i detaljer.⁶⁸ På församlingsnivån var det sockenstämman och prästen som höll folket i "Herrens tukt och förmaning", en uppgift som prästen mestadels tog på stort allvar och till intäkt för att besöka församlingsborna i hemmet för kontroll av det allmänna tillståndet och familjemedlemmarnas kunskapsnivå, något som senare kom att utvecklas till de återkommande husförhören.⁶⁹ Från 1650-talet fick sockenstämman också rätt att gå till rätta med dem som bland annat försummade gudstjänsten eller gjorde sig skyldiga till brott mot sabbatsreglerna, vilket dock ledde till konflikter mellan kyrklig och världslig makt angående kompetenser att handlägga och ingripa i sådana ärenden, en kompetensdragning som förblev oklar ända in på 1700-talet.⁷⁰ En dominerande trend i hela Europa var kyrkans negativa inställning till profana aktiviteter på söndagar och helgdagar och även i Sverige förbjöds under 1600-talet i olika föreskrifter handel, fester och långresor på söndagar - söndagar och stora helgdagar skulle präglas av "andakt, allvar och frid".⁷¹ Emellertid förekom ibland den åsikten bland allmogen att det var lördagen och inte söndagen som skulle utgöra veckans vilodag.⁷² Fortfarande förekom också gärningsfromhet och helgonkult levde kvar i flera landsdelar, vilket fick uttryck i processioner och vila från dagligt arbete.⁷³ Dock kom efter reformationen den för Sverige utmärkande självstyrelsen för socknen att spela en allt större roll såväl andligt som materiellt - kyrkan kom att stå för fasta seder och präglade alltmer samtliga kyrkor och hem i församlingen.⁷⁴ En förutsättning för de goda sedernas vidmakthållande var att allmogen besökte söndagsgudstjänsten, en plikt som ålåg varje vuxen församlingsmedlem. Den omedelbara tillsynen häröver ålåg församlingens klockare, som enligt ett förslag till klockarinstruktion från prästmötet i Lund 1744 hade att "... gifva akt på dem, som försumma den allmänna Gudstiensten, så bör ock Kläckaren effterse hvilka af en sådan försummelse giöra en vana, och det Pastori vid handen gifva".⁷⁵ Enligt Stadgar för Vånga församling i Lunds stift år 1714 fick ingen vistas på kyrkogården, på kyrkvallen eller i sockenstugan sedan gudstjänsten börjat och om det under gudstjänsten inne i kyrkan förekom "otidighet av mummel, tal samt ock stim eller barns gråt och skriande" blev påföljden förmaning eller böter.⁷⁶ Men det var inte bara en skyldighet att bevista söndagens gudstjänst

⁶⁸Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, Lund: Nordic Academic Press 2002, s. 174

⁶⁹Ibid., s. 18

⁷⁰Ibid., s. 19

⁷¹Ibid., s. 155f

⁷²Ibid., s. 164

⁷³Ibid., s. 166

⁷⁴Dahmén, Gunnar, Liljeroth, Erik, *Kyrkans värld i helg och vardag*, Malmö: Allhems förlag 1960, spalt 8, 13

⁷⁵Wentz, Hilmer, *Klockaren i helg och söcken från medeltid till nutid*, Malmö: Walter Ekstrand Bokförlag 1980, s. 49

⁷⁶Ibidem., s. 59

- i bondesamhället var det ofta en nödvändighet att i varje fall någon från hushållet gick i söndagsgudstjänsten. Det ålåg nämligen författningsenligt prästen att från predikstolen läsa upp kungörelser och meddelanden med alltifrån nationellt till rent lokalt innehåll såsom exempelvis angående lantmäteriförrättningar, lösöreauktioner och bortsprungna kreatur.⁷⁷

Beträffande de stora högtiderna gällde naturligtvis i grunden samma regler som för söndagarna men därtill kom ytterligare förhållningsregler grundade i den särskilda helgdagens helighet och syften. Under Långfredagen skulle allt vara stilla och tankarna skulle inriktas på Jesu korsfästelse och lidande. Ännu på 1950-talet var det otänkbart att affärer eller restauranger skulle hålla öppet och det förekom inte heller någon teater eller biografföreläsning utom möjligen i storstäderna.⁷⁸ Enligt äldre sed skulle barnen, och kanske också tjänstefolket, på Långfredagens morgon få "Risbastu" eller "Påskkräcken" som påminnelse om gisslandet av Jesus, enligt sägnen med kvistar av dvärgbjörk, något som man måhända blev ytterligare påmind om genom dagens liturgi: lidandet, smärtan, sorgen, allvaret - och - övergivandet.⁷⁹ Församlingen skulle ha fått åse grymma gyckel i kyrkorna och på långfredagen lades en Kristus-bild i en likkista där den fick ligga tills den lyftes upp på påskdagen.⁸⁰ - Påskdagen övergick på 100-talet från att vara en veckohögtid, Uppståndelsens söndag, till att bli en årlig högtid, alltid förlagd till en söndag och med Jesu uppståndelse som ett dominerande motiv fyllt av glädje, blandande ljus och brusande liturgi.⁸¹ Dagen innefattar i bjärt kontrast till långfredagens sorg och övergivenhet ett jubel över den tomma graven, Frälsarens seger över ondskan och döden förenad med dopets glädje: Att begravas och uppstå med Kristus.⁸² På ett annat plan drogs tankarna till att den långa fastans tid nu var slut: man fick äta gott, vara glad, roa sig, ägna sig åt världsliga nöjen och ha trevligt.⁸³ - Pingsten firades hos oss ursprungligen under fyra dagar, men har förkortats i två omgångar, se sid 18 resp 20 ovan, och firas nu endast som Pingstdagen föregången av Pingstafton. Hos judarna firades uttåget ur Egypten / mottagandet av Lagen på Sinai berg femtio dagar efter Påsk (termen "pingst" härstammar från det grekiska ordet för den femtionde) och började firas som självständig kristen högtid på 200-talet.⁸⁴ Man försökte synliggöra helgen genom att hänföra sig till Andens ankomst till församlingen, utvecklad som tesen om kyrkans födelse.⁸⁵ Andens

⁷⁷Pleijel, Hilding, 1970, s. 212

⁷⁸Kolman, Gull, *Våra helger och traditioner*, Stockholm: Utbildningsförlaget 1988, s. 22

⁷⁹Ottersen, Ottar, 1979, s. 52,

⁸⁰Strindberg, August, *Svenska folket i helg och söcken, del 1*, Nationalupplagan, Stockholm: Norstedts 2001, s. 228f

⁸¹Ottersen, Ottar, 1979, s. 53f

⁸²Berglund, Sven, O., *Kyrkoårets helger*, Andra upplagan, Göteborg: Församlingsförlaget 1996, s. 58

⁸³Kolman. Gull, 1988, s. 22

⁸⁴Ljungberg, Helge, Jonson. Björn, 1948, s.71f

⁸⁵Ibid., s. 73

verk medför också en större förståelse människor emellan, vilket åskådliggörs genom den spirande naturen.⁸⁶ Pingsten har dock kommit att konkurrera med folkliga seder såsom att kläda pingstbrud, hålla gillen och göra utflykter i den spirande naturen och har med denna konkurrens hos oss aldrig fått någon större kyrklig uppslutning (konfirmation och kyrkliga vigslar är i avtagande).⁸⁷ - Alla helgons dag var från början helgad åt dem som gått i döden för sin tro. Antalet helgon växte och man skilde mellan "heliga" (sancti) och "saliga" (beati), Så småningom tilltog trängseln i kalendern, varför Ludvig den fromme år 835 städade i almanackan genom att införa en gemensam uppsamlingsdag, Alla helgons dag, den 1 november.⁸⁸ Alla helgons dag är hos oss en rörlig helgdag som infaller en lördag i anslutning till den 1 november medan Allhelgonadagen alltid infaller den 1 november och inte är en särskild helgdag. Alla helgons dag har mer och mer blivit höstens storhelg och den stora gravsmyckningsdagen med fokus på minnet att alla bortgångna nära och kära. Det behövs något konkret som utgångspunkt för en syn på de bortgångna som ett föredöme och som en påminnelse om vad de betytt och betyder för sina efterkommande.⁸⁹ - Julhögtiden inleds genom en lång förberedelsestid, julfriden inleddes med Tomasdagen den 21 december och brott under julfriden bestraffades med dubbla böter.⁹⁰ I det gamla bondesamhället ansågs julnatten särskilt farlig med allehanda onda makter som man måste skydda sig mot genom att anbringa julruskor: granar, avkvistrade så när som på toppen, alltmedan de döda höll sin egen julotta i kyrkan.⁹¹ Besöket i julottan var en absolut nödvändighet medan resten av Juldagen - med minst samma nödvändighet - skulle tillbringas i hemmet hos familjen.⁹² Julen har trätt i stället för Påsken som kristendomens största helg och har nu blivit barnens stora högtid, vilket i och för sig är logiskt med hänsyn till meningen med Jul: högtidlighållandet av Jesu födelse. Det framstår dock (konstigt nog) som anmärkningsvärt att Julen trots allt kunnat förena så mycket religion med den så dominerande materialismen, vilken tar sig påtagliga uttryck i ett övermått av mat och dryck, ett överösande av barnen med presenter, en dominans av underhållning och tidsfördriv i massmedia och ett jagande efter aktiviteter - det gäller att passa in besöket i kyrkans julbön mellan Kalla Anka och julklappsutdelningen. Julen har numera trots allt blivit religionens största högtid, fylld av traditioner som ingen vill undvara.⁹³ Av annonserna i dagspressen att döma arbetar Svenska kyrkan på projektet att göra Julen till den stora musikhelgen (dock ofta med entréavgift) - uppenbarligen icke utan framgång.

⁸⁶Ottersen, Ottar, 1979, s. 69f

⁸⁷Ljungberg, Helge, Jonson, Björn, 1948, s.73

⁸⁸Ibid., s. 95

⁸⁹Ibid., s. 95f

⁹⁰Kolman, Gull, 1988, s. 7

⁹¹Ibid., s. 8

⁹²Ibid., s. 10

⁹³Ljungberg, Helge, Jonson, Björn, 1948, s.120

4. EMPIRISK UNDERSÖKNING

4.1 Planeringen av undersökningen

För att undersöka inställningen hos skilda aktörer från utvalda branscher och med om möjligt olikartat förhållningssätt och företräderskap visavis de undersökta fenomenen utvaldes de presumtiva uppgiftslämnare som upptagits i de båda uppställningarna nedan. Avsikten var att försöka få fram aktörernas handlande och förhållningssätt i samband med erbjudande av tjänster och varor till allmänheten.

För att erhålla en så bred förankring som möjligt utvaldes och hänfördes rikstäckande dagstidningar till en särskild grupp. Bland dagstidningar kan olika indelningar göras men en indelning av betydelse för undersökningen var en uppdelning i prenumererade respektive lösnummerköpta dagstidningar. Grunden för denna uppdelning var hänförlig till distributionsättet: många prenumererade dagstidningar är anslutna till samdistribution och en tanke var att förhållanden hos den gemensamma distributören skulle kunna påverka den enskilda tidningens utgivningsplan medan lösnummerköpta dagstidningar kan tillhandahållas på ett friare sätt och vara mindre beroende såväl i distributionsledet som i det led som säljer tidningar till konsument. En annan uppdelning är fördelningen efter etiska/politiska förtecken. I detta avseende föreföll den kristna tidningen Dagen respektive dagstidningen Aftonbladet kunna representera två olika givande ståndpunkter. Ingen av dessa båda tidningar besvarade emellertid enkäten trots två påminnelser (Tidningsutgivarna hade i sitt svar endast gjort hänvisningar till, i första hand, Aftonbladet).

Andra inrättningar med bred verksamhet och med allmänheten som frivilliga avnämare utgör de allmänna biblioteken. Avnämarsidan representerar såväl yrkesmässigt inriktade som studiemässigt betingade låntagare men innefattar också en betydande grupp som kan betecknas som fritidsläsare - både av facklitteratur och skönlitteratur gällande både tidningar och tidskrifter. Förfrågningar avsändes till huvudbiblioteken i Stockholm, Göteborg och Malmö, varvid Göteborgs Stadsbibliotek inte svarade trots påminnelse.

Återvinningscentraler i Stockholm, Göteborg och Malmö utvaldes främst med den tanken att allmänhetens intresse av att få tillgång härtill även under sön- och helgdagar borde vara betydande, varför det också borde vara ett intresse hos anordnaren att möta en sådan efterfrågan särskilt som verksamheten har ett inslag av åliggande för allmänheten att begagna sig av centralerna ifråga. Återvinningscentralen Stockholm-Bromma besvarade inte förfrågan. I svaret från Göteborg-Högsbo hänvisades angående vissa uppgifter till underentreprenören Renova, som dock i sin tur inte besvarade förfrågan avseende ifrågavarande uppgifter.

Mot slutet av perioden för insamlande av fakta väcktes intresse för undersökning av två olika aktörer inom den privata sektorn, nämligen fastighetsförmedling och optikerverksamhet. Detta berodde i sin tur på att iakttagelser gjorts som kunde antyda dels att fastighetsförmedlare arrangerade visningar av objekt i storstad mycket oftare på söndag än på lördag samt att optiker sällan eller aldrig höll öppet på söndagar. På så sätt skulle en privat tjänsteaktör och en privat varuaktör kunna inlemmas i undersökningen. Orsaken till att andra privata saluhållare av varor eller tillhandahållare av tjänster inte blev föremål för undersökning berodde på otydlighet och stora variationer i sektorernas struktur och beslutsgångar avseende frågan om tider för öppenhållande. För bedömning härutinnan ansågs i stället resultatet från arbetstagarnas organisationer ge en tillräckligt god fingervisning. Optikerförbundet besvarade inte enkäten.

Det föreföll förenat med stora svårigheter att få någon samlad bild av den sektor som innehåller framför allt idrottsutövning och annan fritidsverksamhet beroende huvudsakligen på motsvarande otydlighet och variationer som råder inom sektorn för privata tillhandahållare av varor och tjänster. För att få någon översiktlig uppfattning om denna verksamhet valdes anordnare av offentliga biografställningar genom Svensk Filmindustri/SF Bio respektive den mot allmänheten riktade verksamheten vid Valhallabadet i Göteborg.

För att om möjligt erhålla ett annat perspektiv än det förhållningssätt som anordnarna representerade tillskrevs relevanta sammanslutningar av arbetstagare med förhoppning att härigenom indirekt komma åt synpunkter även från de individer som i egenskap av arbetstagare var verksamma inom angivna branscher och som borde ha ett intresse av värderingen av arbetsfriheten under söndagar och olika helgdagar. Tanken var att förhållandena inom journalistik, hotell- och restaurang samt transport skulle kunna ge värdefulla bidrag genom förmedling av dessa organisationer. Ett försök gjordes också att undersöka huruvida förhållningssättet inom akademikerförbundet Kyrk-A väsentligen avviker från inställningen hos andra undersökta arbetstagarorganisationer. Resultatet redovisas nedan.

I de båda uppställningarna nedan redovisas samtliga förfrågningar. Förfrågningarna har fördelats på två grupper, dels sådana som givit svar med för frågeställningen relevant, sakligt innehåll och dels sådana som inte besvarat enkäten eller lämnat svar som inte innehåller någon upplysning i sak.

På begäran kan tillhandahållas några exempel på de förfrågningar som via elektronisk post tillställts de utvalda ävensom samtliga de svar som bildar underlag för analysen i denna uppsats (samtliga angiva i litteraturförteckningen, B).

4.2 Undersökningens genomförande, dokumentation.

Stommen i detta avsnitt utgöres av en katalog som översikt till utfallet av den empiriska undersökningen. De första två uppställningarna, sid 29 och 30, utgör tillsammans en förteckning över samtliga tillfrågade objekt, den första, sid 29, avser de som svarade på ett för undersökningen användbart sätt - de svar som använts för den senare analysen.

Redogörelsen på sid 31-36 avser anordnare/tillhandahållare med öppet/tillhandahållandetider för var och en av dem. Var och en av dessa tider har, där så varit möjligt, kombinerats med av anordnaren tillämpad ersättning till arbetstagare för arbete under s k oönskade arbetstid (ob-tillägg). I ett fall, GP sid 31, har GPs egen ob-ersättning sammanställts med motsvarande ersättning enligt Journalistförbundets kollektivavtal.

Katalogen avslutas med en sammanställning över ob-tillägg tillämpade utav vissa organisationer av arbetstagare, sid 36-38. Dessa tillägg är således generellt tillämpbara och inte hänförliga till någon viss kategori av anordnare/tillhandahållare.

4.3 Kommentarer till dokumentationen enligt 4.2

Dokumentationen innehåller två typer av uppgiftslämnare: dels anordnare/tillhandahållare (exempelvis GP, allmänna bibliotek och Valhallabadet) dels sammanslutningar av arbetstagare (exempelvis Journalistförbundet och Kyrkans Akademikerförbund). Det bör uppmärksammas att innehållet i de arbetsrättsliga avtal som refereras i undersökningen med ett undantag när (nämligen GPs lokala anställningsavtal) är av generell natur och inte endast avser den anordnare/tillhandahållare som här undersökts. Avtalen är således generella i den meningen att de inte är kopplade till någon speciell arbetsgivare. Dessutom är avtalen heltäckande i fråga om tid: arbete, exempelvis i form av jourinsatser, kan bli nödvändiga oavsett tid på dygnet och oavsett om det måste ske under helgdag. Det framstår då som viktigt att undvika ett avtalslöst tillstånd. (Även om Valhallabadet under vissa helgdagar inte är öppet för allmänheten måste exempelvis en vattenläcka omedelbart åtgärdas och det kan även förekomma att badet är abonnerat för tävlingar).

Avsända förfrågningar med positivt resultat

<u>Datum</u>	<u>Tillfrågad</u>	<u>Resultat</u>
	<u>förfrågan</u>	
Okt 06	Göteborgs-Posten	Svar erhållet
	Följdfråga	Svar erhållet
Okt 08	Sthlms StadsBibliotek	Svar erhållet
Okt 08	Malmö Stadsbibliotek	Svar erhållet
Okt 08	ValhBadet Gbg	Svar erhållet
	Följdfråga	Svar erhållet
Okt 09	Svensk Filmindukstri	Hänvisar till SF Bio
	Sv Filmindustri Bio	Svar erhållet
Okt 22	Fastighetsbyrån	Svar erhållet
Okt 08	ÅtervCentral GbgHögsbo	Svar erhållet
Okt 06	Journalistörbundet	Svar erhållet
	Följdfråga	Svar erhållet
Okt 09	Unionen	Svar erhållet
	Följdfråga	Svar erhållet
Okt 09	ÅtervC Malmö	Svar erhållet
Okt 21	Hot/restaurangFörbund	Svar erhållet
Okt 21	Kyrk-A	Svar erhållet inklusive avtal
Okt 21	Transport	Svar erhållet
	Följdfråga	Ej svarA-

<u>Datum</u>	<u>Tillfrågad</u>	<u>Resultat</u>
Okt 03	Tidn.utg:na	Hänvisar vidare
Okt 03	Tidningen Dagen Påmind 2 ggr	Ej svar
Okt 03	Svenska Dagbladet	Hänvisar till TU och SJF
Okt 03	Aftonbladet Påmind 2 ggr	Ej svar
Okt 08	Expressen	Ej svar
Okt 06	Dagens Nyheter Påmind 1 ggn	Ej svar
Okt 07	Gbg StadsBibl På mind 1 ggn	Ej svar
Okt 12	Renova (Högsbo) Påmind 1 ggn	Ej svar
Okt 09	ÅtervC Bromma	Ej svar
Okt 09	SACO Påmind 1 ggn	Ej svar
Okt 22	Optikerförbundet Påmind 1 ggn	Ej svar

4.4 Redovisning av innehållet i relevanta svar

Det exakta innehållet i svaren har bearbetats och omarbetats till jämförbara data, företrädesvis i tabellform. Relevanta kommentarer från uppgiftslämnare har tillfogats lämnat svar. De fullständiga svaren kan tillhandahållas enligt erbjudande ovan

Göteborgs-Posten (GP)

GP hänvisar till tidningsfria dagar (tidningsformat) och till journalistförbundets kollektivavtal kombinerat med lokalt avtal enligt följande.

Tidn-fritt	Extra ersättning Lokalt avtal ⁹⁴	Extra ersättning Journalistförb. avtal
Nyårsdagen	Silver	549:-
Trettondag jul	Helgtillägg	549:-
Långfredag	Brons	549:-
Annandag påsk	Brons	549:-
Första maj	Helgtillägg	549:-
Krist.Him-färd d	Helgtillägg	549:-
Nation-dagen 6/6	Brons	549:-
Midsommardagen	Silver	549:-
Alla Helgons dag	Helgtillägg	549:-
Juldagen	Silver	549:-
Annandag jul	Silver	549:-
Övriga dagar av intresse		
Julafton	Guld	549:-
Nyårsafton	Guld	549:-
Påskafton	Silver	549:-
Påsdagen	Silver	549:-
Valborgsmässoafton	Silver	
Pingstafton	Brons	549:-
Pingstdagen	Brons	549:-
Midsommarafton	Guld	549:-
Vanlig söndag	Ej lokalt illägg	46,42/tim

⁹⁴Svar nr 1 och 2 från Göteborgs-Posten

Kommentarer från GP/Svensson,Sven, Personal, 2011-10-07:

GP är dock bemannat (reducerat) även tidningsfria dagar när det gäller de digitala kanalerna samt bildredaktion. Detta är en sektor som ökar i omfång.

Att tidningen inte kommer ut vissa angivna dagar vågar jag påstå har enbart ekonomiska grunder. Annonsmängden blir för liten och kostnaderna (tryckning och distribution) för stora.

Det utgår extra ersättning för att arbeta under stora helger. Tilläggen förhåller sig i pengar till varandra och räknas upp med index varje år. Uppgift om den exakta storleken är inte tillgänglig, men det rör sig om några tusenlappar för Guld. Man kan inte få mer än ett tillägg åt gången. Det utgår inget lokalt tillägg för vanliga söndagar.

Gulddagarna är en gammal kvarleva = tidigare dag före tidningsfri dag, alltså väldigt få arbetskamrater och en "uppostring" att arbeta. Så är inte längre fallet med tanke på de digitala kanalerna, men detta hänger kvar. Juldagen etc är vanlig produktionsdag.

Utgivningsdagarna styrs absolut inte av TU. Kvällstidningarna kommer troligen ut i princip alla dagar (varje tidning bestämmer själv) men således inte flertalet morgontidningar, på grund av högre produktionskostnader (tryckning, distribution) och lägre annonsintäkter. Ovanstående skall ses i skenet av en ganska traditionell syn på tidningsproduktion, alltså papper (print). Det raska inträdet i den digitala världen får betydelse för hur vi bemannar redaktionen i framtiden.

Ang Journalistförbundets kollektivavtal: jämför sod 36.

Offentliga bibliotek:

Stadsbibl. Malmö⁹⁵

Stadsbibl Sthlm⁹⁶

Stängt 2011

Stängt 2011

Särskilda ersättningar avseende Sthlm

Särsk ers utgår ej
efters är stängt

O-tillägg A, BC och D under 2011

	Nyårsdagen	A (Storhelg: 94:30)	T o m 2/1 07.00
	Trettd Jul	B (Helg: 47:10)	5/1 16.00-9/1 07.00
Långfr	Långfr	A	
Påskaft	Påskaft	A	
Påskdag	Påskdag	A	
An Påsk	An Påsk	A	
1.maj	1. maj	B	29/4 19.00-2/5 07.00
Krist him	Krist him	B	
Nat dag	Nat dag	B	3/6 19.00-7/6 07Pingstaft
	Pingstaft	A	
Pingstdag	Pingstdag	A	
Midsaft	Midsaft	A	24/6 18.00-28/6 07.00
Midsdag	Midsdag	A	
	Påf söndag	A	
Alla helg d	All helg d	B	4/11 16.00-7/11 07.00
Påf söndag		B	
Julaft	Julaft	A	23/12 18.00-27/12 07.00
Juldag	Juldag	A	
An Jul	An Jul	A	
Nyårsafton	Nyårsaft	A	Från 30/12 18.00

Anm. O-tillägg natt vardag) C: 38:20

Kommentarer:

O-tillägg kväll vardag) D: 18:90

Malmö Stadsbibliotek/Lena Malmquist: Det förekommer en diskussion om öppethållande på traditionellt kristna högtidsdagar eftersom flera religioner med andra högtidsdagar är representerade i Malmö och biblioteket vänder sig till alla. Det finns inga ersättningar beträffande stängda dagar. Besökare kritiserar att biblioteket har stängt röda dagar, ex-vis påskhelgen.

Stockholm Stadsbibliotek/Maria Bylund: Uppgifterna gäller samtliga 43 bibliotek.

Öppettiderna är gammal praxis och har varit så länge. Det är en stark politisk vilja att ha generösa öppettider, som under senaste tid utökats något.

⁹⁵Svar från Malmö Stadsbibliotek

⁹⁶Svar nr 1 och 2 från Stockholms Stadsbibliotek

Återvinningscentraler:

Göteborg-Högsbo⁹⁷Stängt:

Nyårsdagen
TrettonDJul
Långfredag
Påskdagen
1:a maj
Nationaldagen
Pingstdagen
Midsommarafton
Midsomdagen

Julafton
Juldagen
Annandag Jul
Nyårsafton

Öppet:

Söndag 10-15

Påskafton 9-17

AnD Påsk 9-15

Pingstafton 9-17

Krist-him 9-15
AllahelgD 9-15

Återvinning Malmö⁹⁸Stängt:

1:a maj
Nationaldagen

Midsommarafton
Midsommardagen

Julafton
Juldagen

Nyårsafton

Öppet:

Söndag 9-15
Lille Julafton 8-15
Annand Jul 9-15
Långfredag 9-15
Påskafton 9-15
Påskdagen 9-15
Annandag Påsk 9-15
Valbm-afton 9-15
Pingstafton 9-15
Pingstdagen 9-15
Krist-him 9-15
AllahelgD 9-15

Kommentar från Återvinningscentralen Göteborg-Högsbo: Öppettider planeras med hänsyn till samtliga fem centraler i Göteborg - bästa möjliga service till ett rimligt pris eftersträvas. Kundernas möjlighet till besök beaktas, ofta kvällen och helger. Privatpersoner besöker ofta centralen på lördagar och söndagar. Hög tillgänglighet är en angelägen politisk fråga - det är här skräpet skall hamna.

Fastighetsbyrån - visningsdagar.⁹⁹

Princip: spekulants vilja och förmåga
Söndag mycket vanlig visningsdag särskilt i storstad
Mindre orter: mindre vanligt med helgvisning
Storhelg: samma princip Pingstdagen = söndag

Kommentar från Fastighetsbyrån/Johan Vesterberg: I storstad vanligt med en söndagsvisning och därefter en extravisning måndag eller tisdag. Många skulle nog tveka att gå på visning på Juldagen. Viljan att gå på visning viss dag i viss mån sammahängande med tradition och och i viss mån med religion. Dock inverkar inte religion på byråns val av visningsdag.

⁹⁷Svar från Återvinningscentralen Göteborg-Högsbo

⁹⁸Svar från Återvinningscentralen Malmö

⁹⁹Svar från Fastighetsbyrån

Valhallabadet, Göteborg¹⁰⁰

Stängda dagar

Nyårsdagen	A	Från dagen före kl 18.00-07.00 vard utom lörd
Långfredagen	A	Från dagen före kl 18.00 till tisd kl 07.00
Påskdagen	A	
1:a maj	B	Fr kl 16.00 vardag före
	B	00.00-07.00 månd/ vardag närmast efter
Kristi him-färd	B	Fr kl 16.00 vardag före
	B	00.00-07.00 månd/ vardag närmast efter
Nationaldagen	B	Fr kl 16.00 vardag före
	B	00.00-07.00 månd/ vardag närmast efter
Midsom-afton	A	Från dagen före kl 18.00-07.00 vard utom lörd
Mids-dagen		
Alla helgons d		
Julafton	A	Från dagen före kl 18.00-07.00 vard utom lörd
Juldagen		
	B	Fr kl 16.00 vardag före Trettond Jul
	B	00.00-07.00 månd/ vardag närmast efter
Dag mellan sön. eller helgdag	B	00-24 Jul/Nyårsafton = helgdag
Vanlig söndag:		
OB-tillägg		
Fredag om ej annan OB	B	19.00-24.00
Vardagar	C	22-24 månd-torsd; 00-06 tisd-fred
Vardagar	D	19-22

A = 96,50 kr/tim

B = 48,00 kr/tim

C = 38,50 kr/tim

D = 20,00 kr/tim

Kommentar från Valhallabadet/Kjell Rossng: De stängda dagarna är tradition och troligen skulle få besökare komma. Det görs nästan aldrig några stora förändringar beträffande öppettider - tar hänsyn till besökarnas vana.

¹⁰⁰Svar nr 1 och 2 från Valhallabadet, Göteborg

Svensk Filmindustri

Ingen som helst skillnad i öppettider / filmval på helgdagarna.

Något kortare öppettider för flesta biografer:

Julafton

Nyårsafton

Midsommarafton

Kommentar från Svens Filmindustri / Thomas Runfors: Storhelgerna har blivit mycket populära filmhelger, SF "kör för fullt". De tre stängda dagarna beror på litet biointresse, men viss förändring syns på grund av annan typ av helg firande. Kulturell mångfald medför nya populära biodagar exempelvis med hänsyn till Ramadan.

Journalistförbundet¹⁰¹

Dagar med tillägg

Nyårsdagen	549 kr/dag
TrettonD Jul	549 kr/dag
Långfred	549 kr/dag
Ppåskafton	549 kr/dag
Påskdagen	549 kr/dag
AnnD Påsk	549 kr/dag
Krist. Him	549 kr/dag
Pingstafton	549 kr/dag
Pingstdagen	549 kr/dag
1:a maj	549 kr/dag
Nation-dag	549 kr/dag
Mids.-afton	549 kr/dag
Mids.-dagen	549 kr/dag
Alla helg D	549 kr/dag
Julafton	549 kr/dag
Juldagen	549 kr/dag
AnnD Jul	549 kr/dag
Nyårsafton	549 kr/dag

Övertidsarbete:

Samtl. helgdagar i spalt 1: Dubbel komp-ledighet per arbetad timme eller månadslönen dividerad med 72 per timme

Vanl söndag 46,42 kr/tim (heldgtillägg utgår ej)

¹⁰¹Svar nr 1 och 2 från Journalistförbundet

Hotell- och restauranfacket¹⁰²Transportavtalet

OB-tillägg:	
Vardagar efter	20.00
Lördagar efter	16.00
Söndagar	0-24
Helgdag	0-24
Julafton	0-24
Nyåraft	0-24
Midsaft	0-24

+

Alla helgdagar / aftnar
under måndag-fredag: en extra ledig dag.

Skulle kräva ytterligare utredning
Erhållet svar ej användbart

Kommentar från Hotell- och restauragn/Eva Silfverberg-Liljeros: Medlemmarna verkar vara nöjda med upplägget. De årliga avtalsdiskussionerna är en ren lönediskussion. Alla vet att de jobbar när andra är lediga. Här "firas" inga helgdagar men samma årsarbetstid gäller som för arbetsmarknaden i övrigt. Antalet branscher med motsvarande förhållanden förefaller dessutom att öka

Unionen¹⁰³

Tillkommande ersättning

Nyårshelgen	Månadslönen / 150
Julhelgen	Månadslönen / 150
1:a maj vanligen	Månadslönen / 300
Nationaldagen	Månadslönen / 300
Krist him	Månadslönen / 300
Pingst	Månadslönen / 150
Midsommar	Månadslönen / 150
Alla helg	Månadslönen / 300
Lörd / söndag	Månadslönen / 300

---

¹⁰²Svar från Hotell- och restaurangfacket

¹⁰³Svar nr 1 och 2 från Unionen

Kyrkans Akademikerförbund, Avtalet Svenska kyrkan med bl a Kyrk-A:¹⁰⁴

Tilläggstid A = 97:10 kr/tim

Nyårshelgen	18 dag före nyårsaft	- 07 följande vardag (ej lördag)
Julhelgen	18 dag före julafton	- 07 följande vardag (ej lördag)
Påskhelgen	18 skärtorsdag	- 07 Tredjedag Påsk
Pingsthelgen	18 dag före pingstafton	- 07 följande vardag
Mids-helgen	18 dag före mids-afton	- 07 följande vardag

Tilläggstid B = 48:50 kr/tim (dock ej i fall som avses med A):

00-24	Lördag, söndag, helgdag eller dag mellan sön/helgdag (Jul/Nyårsaft _ helgdag)
16-24	Vardag närmast före Trettondedag Jul 1:a maj Kristi himmelfärdsdag Nationaldagen
00-07	Alla helgons dag Måndag eller vardag närmast efter Trettondag Jul 1:a maj Kristi himmelfärdsdag Nationaldagen
19-24	Fredag som ej omfattas av o-tilläggstid ovan

Tilläggstid C = 39:30/tim (dock ej i fall som avses med A eller B)

22-24	Måndag till torsdag
00-06	Tisdag till fredag

Tilläggstid D = 19:60 kr/tim (dock ej i fall som avses md A eller B)

19-22	Vardag
-------	--------

¹⁰⁴Svenska kyrkans avtal 11 med bl a Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA), s. 49ff

5. SLUTDISKUSSION OCH SLUTSATS

5.1 Utgångspunkter för analysen

Innehållet i de mottagna svaren förefaller vid första påseendet mycket disparat och i avsaknad av varje tillstymmelse till enhetlighet eller inbördes överensstämmelse. Vid en närmare analys kan emellertid åtskilliga tecken på i vart fall viss enhetlighet i ställningstagandena konstateras.

Avseende dagstidningar - såväl prenumerade som lösnummerköpta - blev svarsfrekvensen, förvånansvärt nog, mindre tilltalande: Det var nämligen endast dagstidningen Göteborgs-Posten som besvarade enkäten medan de andra tillfrågade tidningarna, nämligen Dagen, Svenska Dagbladet, Expressen och Aftonbladet inte lämnade något bidrag trots påminnelse(r). Detta medför att någon jämförelse mellan olika dagstidningar med olika karaktär tyvärr inte kunnat göras. I stället har en jämförelse i tabellform gjorts mellan Journalistförbundets kollektivavtal respektive Göteborgs-Postens lokala avtal med sina arbetstagare för att åskådliggöra eventuella skillnader i värderingen av arbete under olika dagar. Göteborgs-Posten har dessutom lämnat i sammanhanget tämligen utförliga motiveringar och kommentarer till sina ställningstaganden i hithörande frågor. Vid en jämförelse mellan utfallet av Journalistförbundets respektive Göteborgs-Postens behandling av ersättningsfrågan framkommer två skillnader av här aktuell betydelse. För det första gör Journalistförbundet ingen skillnad mellan olika helgdagar utan ersättningen är lika stor oberoende av helgdagens "tyngd" i olika avseenden. För det andra utgår ingen extra tilläggsersättning för arbete under en vanlig söndag enligt Göteborgs-Postens lokala avtal utan Journalistförbundets kollektivavtal torde tillämpas med en ersättning av 46 kr 42 öre per arbetad timme (=371.36 för åtta timmars arbete), jämför not 102. Göteborgs-Posten tillämpar en detaljerad nivågruppering av ersättningen för arbete under helgdagar: Fyra olika nivåer tillämpas, nämligen Guld, Silver, Brons respektive "Endast helgtillägg", varvid Guld genererar högst ersättning, kanske "några tusenlappar". En jämförelse med andra uppgiftslämnarens ställningstaganden kommer att göras nedan men här skall endast konstateras att de kyrkliga helgdagarna Trettondag Jul, Kristi himmelfärdsdag och Alla Helgons dag bildar en grupp tillsammans med den borgerliga helgdagen Första maj med den lägsta formen av ersättning, Helgtillägg, medan den andra borgerliga helgdagen, den senast tillförda helgdagen, Nationaldagen, ingår i Bronsgruppen tillsammans med Långfredagen, Annandag Påsk och Pingstdagen.

De allmänna bibliotekens uppgift överensstämmer delvis med dagstidningarnas uppgift, nämligen den att sprida information och utgöra ett led i folkbildningen. Folkbiblioteken ansågs som en viktig aktör i detta sammanhang, varför stadsbiblioteken i rikets tre största

städer valdes. Tyvärr erhöles, trots påminnelse, inget svar från Göteborgs stadsbibliotek, varför analysen måste grundas på det största och minsta av de tre utvalda biblioteken. Det kan i detta sammanhang konstateras att biblioteken har stängt så gott som dubbla antalet helgdagar jämfört med det antal helgdagar som är tidningsfria. Det är bara Stockholms stadsbibliotek som redovisat några extra ersättningar under de 20 dagar då biblioteket håller stängt för allmänheten, varvid den högsta ersättningen utfaller under 13 av dessa dagar - det förefaller vara främmande för Malmö stadsbibliotek att arbete skulle kunna utföras då biblioteket är stängt för allmänheten. Nedan kommer en jämförelse med andra uppgiftslämnares ställningstagande att göras.

Till skillnad mot dagstidningar och allmänna bibliotek utgör återvinningscentraler inrättningar, förbundna med ett användartvång för allmänheten, såväl företag, myndigheter som privatpersoner. Av samma skäl som avseende de allmänna biblioteken utvaldes återvinningscentraler i riktets tre största städer, varvid dock Återvinningscentralen Stockholm-Bromma trots påminnelse inte besvarade enkäten. Av helgdagarna har Göteborg-Högsbo öppet under fem dagar och stängt under 13 dagar medan Återvinning Malmö håller öppet under tio och stängt under sju av helgdagarna. En orsak till skillnaderna skulle dock kunna vara att öppettiderna avseende Återvinning Malmö, såsom antyds i svaret, kalibrerats med öppettiderna avseende samtliga återvinningscentraler i staden. Här skall endast ytterligare konstateras att båda inrättningarna håller stängt under båda de borgerliga helgdagarna, Första maj och Nationaldagen, och att det endast är Återvinning Malmö som håller öppet Långfredagen, Påskdagen och Pingstdagen. Nedan följer en jämförelse med övriga uppgiftslämnare.

Fastighetsbyrån förmedlar företrädesvis fastigheter, lokaler och bostadsrätter och anlitas av säljare/upplåtare/hyresvärd för kontakt med presumtiva köpare/hyresgäster bland annat genom att tillhandahålla objekten för besiktning (s k visning). Byrån avviker från andra uppgiftslämnare i huvudsak därigenom att, såvitt avser storstäder, visningsverksamheten koncentreras till icke-vardagar under förmenande att spekulanter då har större möjlighet än eljest att besiktiga objekten.

Det syntes angeläget att inbegripa även aktörer som har sin huvudsakliga inriktning mot ren fritidsverksamhet, varvid valdes företrädare från två skilda sektorer, nämligen det nationellt verksamma företaget Svensk Filmindustri respektive Valhallabadet i Göteborg. Det kan därvid konstateras att biografverksamheten har extremt generösa och minimalt inskränkta tidsramar för tillhandahållandet medan Valhallabadet har stängt elva helgdagar under året. Valhallabadet har dessutom detaljerade regler angående storleken av ersättningen för arbete som arbetstagarna utför under helgdagar.

En redogörelse beträffande inställningen från arbetstagarorganisationerna inbegrips i analysen nedan.

Dsagens veckorytm kommer dels från judendomen och dels från babylonierna förmedlad av grekerna, varvid den judiska lördags-sabbaten kom att med delvis förändrat innehåll överföras till söndagen såsom Herrens uppståndelses dag. Till och med veckodagarnas namn har sina rötter långt tillbaka i tiden, jämför sid. 10. Söndagens helgd tillsammans med övergripande karaktär av arbetsfri dag har på sina håll bevarats ända in i nutid. Inom ramen för det tre stora kulturerna som här är av intresse, den grekiska, den romerska och den judiska, har firats större fester med olika tidsmellanrum och av olika karaktär. Bland dessa fester kan skönjas i huvudsak tre olika ändamål: ärande, tillbedjande och lovprisande av en transcendent makt, bedjande och offrande för erhållande av hjälp och stöd, exempelvis avseende fruktbarhet och överlevnad samt högtidlighållande av historiska händelser av betydelse för kulturens bestånd och fortlevnad. Ett gemensamt drag är uppfattningen om förekomsten av osynliga krafter som inverkar på hela skapelsen och som kan påverkas genom mänsklig åkallan eventuellt förenad med specifik aktivitet. Dessa skilda förhållningssätt har haft inbördes olika vikt under historiens gång och särskilt under senare tid har naturveten-skapliga och ekonomiska betraktelsesätt vunnit allt större inflytande, vilket framgår av de ovan citerade exemplen från argumentationen vid lagstiftning angående helgdagar och deras, i detta sammanhang, av lagstiftaren förmodade innehåll.

I lagstiftningen har söndagen som arbetsfri dag inte ifrågasatts utan har till och med skyddats som sådan, se exempelvis lagen om beräkning av lagstadgad tid (sid. 20) och bestämmelser om myndigheters öppethållande (sid.21). Denna hänsyn avser emellertid samhällseliga, mer praktiskt baserade förhållanden och torde inte ha sin utgångspunkt i föreskrifterna i Tredje budet enligt Luthers lilla katekes, föreskrifter som trots allt haft en genomgripande betydelse för allmänhetens förhållningssätt ända ett gott stycke in i förra seklet - söndagen som grundläggande och helgdagarna som kompletterande utflödan, speciella för varje helgdag. Av den översiktliga genomgången beträffande den kommenterande litteraturen framgår otvetydigt att förhållanden med grund i olika makters inverkan - även sådan utanför kristendomens sfär - haft ett djupgående inflytande på individen och varit styrande för förhållningssättet såväl under söndagar som allmänna helgdagar. I bjärt kontrast härtill framstår argumentering angående lagstiftning inom det aktuella området som till största delen grundad på samhällsekonomiska och arbetsrättsliga förhållanden. De avgörande argumenten består sålunda exempelvis i "splittrande inverkan på arbetsveckorna" (motionen 1867), "vardagslivets enformighet" (motionen 1924), "vila och rekreation..." (motionen 1950)

samt negativ inverkan på turistnäringen i fjällvärlden (departementschefen i propositionen angående Nationaldag).

5.2 Analys av det empiriska materialet

Föreligger det någon möjlighet att utifrån de undersökta objektens ställningstaganden finna någon tillstymmelse till ett förhållningssätt som på ett mera etiskt/moraliskt plan avviker från den inställning som skisserats ovan och i stället i någon mån ansluter till intentionerna i Tredje budet enligt Luthers lilla katekes?

Den ena ytterligheten utgöres av en grupp bestående av filmvisningsbranschen som anordnare samt Hotell- och restaurangfacket och Journalistförbundet som arbetstagarorganisation. Samtliga organisationer har enkla, klara regler och gör ingen skillnad mellan de olika helgdagarna inbördes. Filmbranschen har endast den avvikelsen att öppettiderna kan vara något inskränkta under Jul- Påsk- och Midsommarafton (anm: icke genuina helgdagar) medan fackförbundens avtal innebär lägre ersättning avseende söndagar jämfört med allmänna heldagar.

Den andra ytterligheten utgöres av Fastighetsbyrån som i storstadsområdena anordnar visningar företrädesvis på sön- och helgdagar utan beaktande av hänsyn till religiösa förhållanden.

Övriga anordnare/tillhandahållare utgör en mellangrupp med ett sinsemellan varierat mönster. Dessa har med hänsyn till envars förhållande till helgdagarna i och för större överskådlighet fördelats i tabellform enligt följande. Uppgifterna är hämtade från redovisningen avseende var och en av tillhandahållare/anordnare enligt vad som skett ovan.

Ej utgivning/stängt avseende tillhandahållare/anordnare:

X = ej utgivning/stängt

	GP	ÅvG	ÅvM	Valh	BibLM	BibLS
Nyårsd	X	X		X		X
13dag	X	X				X
Lång	X	X		X	X	X
Paft				X	X	
Pdag	X		X	X	X	
Ad P	X				X	X
ValbA						
1:a maj	X	X	X	X	X	X
KrHim	X			X	X	X
NatD	X	X	X	X	X	X
PingsA				X	X	
PingsD	X			X	X	
MidsA		X	X	X	X	X
MidsD	X	X	X	X	X	X
Påf sönd					X	
AllHD	X			X	X	X
Påf sönd				X		
JulA	X	X	X	X	X	
JulD	X	X	X	X	X	X
AdJul	X	X			X	X
Nyårsaft	X	X				

De i tabellen redovisade objekten kan i förhållande till frekvensen av öppet/stängt fördelas i tre grupper: en grupp bestående av biblioteken som har stängt 17 resp 18 dagar av

samtliga helgdagar under året, en grupp som utgöres av Återvinningscentralen i Malmö som endast har stängt sju dagar samt en mellangrupp bestående av GP, Återvinningscentralen Göteborg-Högsbo och Valhallabadet som har stängt 11-13 dagar. I detta sammanhang ingår dock inte att närmare undersöka anledningen till bibliotekens mindre öppethållande i förhållande till andra här undersökta anordnare/tillhandahållare.

I fråga om beräkning av lagstadgad tid likställs Jul-, Påsk och Pingstafton med allmän helgdag (se sid 20). I denna undersökning ger detta sig tillkänna endast i behandlingen av Midsommarafton (beaktad av fem aktörer) medan Påsk- och Pingstaftnarnas likställande får genomslag endast i fråga om biblioteken, som då håller stängt. Det förekommer under året fyra dagar då samtliga aktörer håller stängt, nämligen Första maj, Nationaldagen, Midsomardagen och Juldagen. Av dessa är de båda förstnämnda borgerliga helgdagar och Midsomardagen tillhör inte kyrkans viktigaste helger. Vad gäller övriga helger fokuseras undersökningen på Långfredagen, Påskdagen, Pingstdagen och Alla helgons dag. I detta sammanhang har fem objekt stängt under Långfredagen, fyra objekt har stängt Påskdagen och Alla helgons dag och tre objekt har stängt Pingstdagen. Med utgångspunkt endast i utgivningen/öppet-hållandet skulle alltså den slutsatsen kunna dragas att Juldagen är den helgdag som värderas högst i det att samtliga objekt då har stängt, att närmast därefter på värdeskalen följer Långfredagen med fem stängda objekt, därefter Påskdagen och Alla helgons dag med vardera fyra stängda objekt och sist Pingstdagen med tre stängda objekt. Av kyrkans storhelger är det alltså Juldagen som värderas högst medan Långfredagen värderas högre än Påskdagen och Alla helgons dag, som inbördes faller på samma nivå, medan Pingstdagen värderas lägst med endast ett stängt objekt.

Nu återstår att som jämförelse med anordnarnas ställningstaganden sammanfatta arbetstagarorganisationernas åsikter i den utsträckning de kommer till uttryck i gällande avtal på arbetsmarknaden.

Avtalen avseende Journalistförbundet och Hotell- och restaurangfacket har i princip samma enkla uppbyggnad. För arbete under helgdag/helgdagsafton utgår samma ersättning avseende obekvämt arbetstid oberoende av helgdagens karaktär. Journalistförbundets ersättning för övertidsarbete är också densamma oberoende av dagens karaktär. Unionen däremot tillämpar en i två steg differentierad ersättning: Arbete under nyårshelgen, julhelgen, pingst-helgen och midsommarhelgen honoreras med en ersättning motsvarande månadslönen dividerad med 150, medan motsvarande ersättning avseende Första maj, Nationaldagen, Kristi himmelfärds dag Alla helgons dag samt lördagar och söndagar uppgår till månadslönen dividerad med 300. Valhallabadet tillämpar fyra olika ersättningsnivåer med exakta tidsangi-

velser. Vad avser de dagar som är undersökningens huvudsakliga fokus ersätts Nyårsdagen, Långfredagen, Påskdagen med den högsta timersättningen. Kyrkans akademikerförbunds avtal, Kyrk-A, är detaljerat med exakta tidsangivelser. Även detta avtal har fyra ersättningsnivåer i kronor per arbetad timme. Julhelgen, påskhelgen inklusive Långfredag samt pingsthelgen ingår i gruppen med högst ersättning medan nivån med närmast lägre ersättningen utgår inbördes samma belopp för arbete på annan helgdag, lördag, söndag samt dag mellan sön/helgdag.

Bland de objekt som tillämpar olika ersättningsnivåer blir utfallet i förhållande till undersökta större helgdagar följande vad avser högsta möjliga ersättning:

	JulD	LångF	PåskD	PingstD	AllaH
GP-lok					
Valh	X	X	X		
BibIS	X		X	X	
Union	X			X	
Kyrk-A	X	X	X	X	

Utfallet visar två tendenser: Dels den att Juldagen är den av de aktuella helgdagarna som medför den högsta möjliga ersättningen dels att arbete på Alla helgons dag inte värderas lika högt som arbete på övriga aktuella helgdagar.

5.3 Återkoppling

Kristendomen växte fram huvudsakligen i det romerska kejsardömet. Från att tidigare ha dominerats av en religion med en mångfald av gudar och en mängd väsen med osynliga krafter hade romarriket övergått till en sekulär stat: Det var kejsaren och kejsarens person som skulle bli föremål för beundran, tillbedjan och offer - en vägran härutinnan medförde vanligen dödsstraff. Detta sekulära samhälle skulle kunna ses som en betydelsefull faktor för kristendomens möjligheter att få fäste, vinna anslutning och utbreda sig. Ett syfte med undersökningen har varit att undersöka huruvida helgdagen och dess helgd besitter någon motståndskraft gentemot de sekulära samhällskrafterna. Tendensen i lagstiftningssammanhang är otvetydig: det är de samhällsekonomiska och arbetsrättsliga argumenten som vinner tillämpning - även i det då statskyrkliga sammanhanget - även om en mindre antydning till annat förhållningssätt kan skönjas i samband med tillkomsten av vår senaste allmänna helgdag, Nationaldagen, se sid 21. Det förefaller som om kyrkan har släppt greppet om samtliga helgdagar förutom Julen, en högtid där kyrkan förvånansvärt nog har kvar sin attraktionskraft trots högtidens högst sekulära framtoning. Det är möjligt att just denna utveckling - från det religiösa mot det profana - skulle kunna bli en grogrund för ett tilltagande religiöst intresse i någon form, precis som i romarriket.

6. SAMMANFATTNING

Värderingen av olika helgdagar har skiftat under tidernas lopp. Både antikens Grekland och judendomen har haft inflytande på den tidiga utvecklingen och bland de första kristna var söndagen, Herrens uppståndelses dag, den förnämsta helgdagen - från början en veckofest men senare utvecklande sig till en årlig högtid - Påsk - kristendomens förnämsta högtid. Av föreliggande dokumentation framgår att högtidlighållandet av både söndagar och andra helgdagar fått stort utrymme under århundrandena efter reformationen och att präster och sockenstyrelse vakade över att helgen hölls i andaktsfullt firande enligt de riktlinjer som fastlagts i Luthers Lilla katekes. Ett annat förhållningssätt framgår emellertid av det lagstiftande samhällets inställning till helgdagarna i det att en annan argumentation kommer till synes. Vad som framhålls är mera jordnära förhållanden, exempelvis den arbetsfria dagen, möjlighet till sammanhängande ledighet, avbrott i vardagslivets enformighet och utövande av fritidssysselsättningar. Ett utflöde av detta synsätt är inrättandet av två borgerliga helgdagar: Första maj och Nationaldagen, uttryckligen i avsaknad av varje kyrkligt innehåll.

Denna inriktning, uttryckt i lagstiftarens argument, har också fått genomslag i samhälls- och näringslivet. Således anordnar Fasthetsbyrån visningar i storstäderna företrädesvis på söndagar och är inte främmande för att använda även helgdagar för detta ändamål under åberopande av rena bekvämlighetsskäl. En liknande inställning ger filmbranschen uttryck för genom att inte iakttaga någon egentlig skillnad mellan årets olika dagar, inbegripet helgdagar.

Ett annat synsätt framkommer hos dem som visserligen värderar arbete under allmänna helgdagar högre än arbete under vardagar men som värderar samtliga högre-betalda dagar lika. Till denna grupp hör Journalistförbundet samt Hotell- och restaurangfacket. Hotell- och restaurangfacket likställer söndagar med allmänna helgdagar medan enligt Journalistavtalets regler söndagsarbete betalas lägre än helgdagsarbete.

Ett tredje synsätt återfinns hos dem som har en mera detaljerad värdering av helgarbete, nämligen Göteborgs-Postens lokala avtal, Stadsbiblioteket Stockholm, Valhallabadet och Unionen. Kyrk-A, se tabell sid 45. Det kan konstateras att avtalet Kyrk-A är det avtal som ger högsta ersättningen för störst antal dagar, dock - tillsammans med samtliga övriga - inte för Alla helgons dag.

Den del av materialet som företer en skillnad mellan olika helgdagar är litet och splitttrat, varför det är vanskligt att utifrån detta material draga några generella slutsatser. Dock torde det vara möjligt att urskilja några tendenser.

Med beaktande av även utav tiderna för utgivning/öppethållande framstår Juldagen som den helgdag som väger tyngst i här undersökta sammahang, dock tillsammans med Midsommardagen och de båda borgerliga helgdagarna Första maj och Nationaldagen.

Härvid bör dock beaktas att Midsommardagen mera har karaktär av folkfest än av kyrlig högtidsdag. Det finns en antydning till att Pingsten inte längre anses hänförlig till kyrkans största helger i - som det har antytts - konkurrens med den spirande naturens lockelser tillsammans med många andra begivenheter. Dock skulle Pingsten kunna få en pånyttfödelse som vigsel- och konfirmationshelg. Ett annat undersökningsfynd är att vår senast tillkomna allmänna helgdag, den borgerliga helgen Nationaldagen, redan fått en genomslagskraft jämförbar med andra storhelger - trots förläggningen till ett helgtätt halvår.

Det finns i materialet vissa uttalanden som tyder på inställningar som modifierar utfallet enligt ovan. En aktör har uttalat att benägenheten att begagna sig av erbjudna tjänster i viss mån begränsas av hänsyn till tradition och religion även om det förnekas att hänsynstagande tas till religion vid aktörens egna ställningstaganden. Andra har inställningen att det är avnämarnas efterfrågan som styr tillgängligheten. I samma riktning leder andra uttalanden som framhåller betydelsen av kulturell mångfald med följd att öppethållande på traditionellt kristna högtidsdagar borde bli föremål för diskussion, eftersom - som i detta fall - biblioteken vänder sig till alla och många religioner är representerade i samhället.

Det finns sålunda ett stort antal infallsvinklar som inte kunnat beaktas i denna undersökning och det finns en ymnig flora av argumentation som inte heller kunnat ges utrymme. En angelägen breddning kunde vara att fördjupa enkätundersökningen dels med flera typer av aktörer och dels med en fördjupning av innehållet i enkäterna.

7. LITTERATUR - KÄLLFÖRTECKNING

A. Tryckta källor

- 1686 års kyrkolag, Samfundet Pro Fide et Christianismo, Uppsala: Almqvists & Wiksells Boktryckeri AB 1936, med inledning av Gabriel Thulin - enligt förordet ett ordagrant avtryck av första upplagan Stockholm 1687
- Billing, Gottfrid, Wingren P., *Doktor Martin Luthers Lilla Katekes med kort utveckling*, Lund: Gleerups 1938
- Berntson, Martin, "Från medeltidens slut till enhetskyrkans begynnande upplösning (1470-1809)", Berntson, Martin, Nilsson, Bertil, Wejryd, Cecilia (eds.), *Kyrka i Sverige - introduktion till svensk kyrkohistoria*, Stencil 2010
- Berglund, Sven, O., *Kyrkoårets helger*, Andra upplagan, Göteborg: Församlingsförlaget 1996
- Bibel 2000, Bibelkommissionens översättning*, Örebro,, Marcus Förlag, 2001
- Dahmén, Gunnar, Liljeroth, Erik, *Kyrkans värld i helg och vardag*, Malmö: Allhems förlag 1960
- Donin, Chaim Halevi, *Att vara jude i vardag och helg*, Stockholm: Hillelf 1985
- Färnström, Emil, *Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571* med inledning av Emil Färnström, Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag 1932
- Gilhus, Ingvild S., Thomassen, Einar: *Antikens religioner: Mellanösterns och Medelhavsområdets religioner*, Stockholm: Norstedt 2011
- Hultgård, Anders, "Religiös förändring, kontinuitet och ackulturation/synkretism i vikingatidens och medeltidens skandinaviska religion", Nilsson, Bertil (ed), *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*, Lunne Böcker 1992
- Johnson, Bo: *Sabbat och söndag*, Lund: Arcus, 2006
- Kolman, Gull, *Våra helger och traditioner*, Stockholm: Utbildningsförlaget 1988.
- Lag 1938 nr 107, Första maj
- Ljungberg, Helge, Jonson, Björn, *Våra högtider*, Stockholm: Lars Hökebergs bokförlag 1948
- Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, Lund: Nordic Academic Press 2002
- Nilsson, Bertil, "Från missionstiden till medeltidens slut", Berntson, Martin, Nilsson, Bertil, Wejryd, Cecilia (eds.), *Kyrka i Sverige - introduktion till svensk kyrkohistoria*, Stencil 2010
- Ottersen, Ottar: *Högtid och helg - i familj, församling och hembygd: en studieplan*, Stockholm: Kommunikations AB 1979
- Pleijel, Hilding, *Från Hustavlans tid, kyrkohistoriska folklivsstudier*, Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses förlag 1951
- Pleijel, Hilding, *Hustavlans värld Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige*, Stockholm: Verbum 1970

Proposition 1930:216, Lagstadgad tid, beräkning av
 Proposition 1938:93 om den första majs likställande etc
 Proposition 1952:3 om tiden för firande av Marie bebådelsedag mm
 Proposition 1988/89:114 om allmänna helgdagar
 Proposition 1998/99:52 Myndigheternas öppethållande
 Proposition 2004/05:23 Nationaldagen den 6 juni som allmän helgdag
 Schmidt-Sabo, Katalin, *Den medeltida byns sociala dimensioner*, Akademisk avhandling, Malmö,
 Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar, Skrifter 67 2005
 Sigurdson, Ola, *Det postsekulära tillståndet religion modernitet politik*, Stockholm: Glänta
 Produktion 209
 Statens offentliga utredningar (SOU) 2004:45 Nationaldagen - ny helgdag
 Strindberg, August, *Svenska folket i helg och söcken, del 1*, Nationalupplagan, Stockholm:
 Norstedts 2001
Svenska kyrkans avtal 11 med bl a Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)
 Thomson, John A. F., *The Western Church in the Middle Ages*, London: Arnold 1998
 Wentz, Hilmer, *Klockaren i helg och söcken från medeltid till nutid*, Malmö: Walter Ekstrand
 Bokförlag 1980

B. Svar via elektronisk post från tillfrågade

Svar från Fastighetsbyrån
 Svar 1 och 2 från Göteborgs-Posten
 Svar från Hotell- och Restaurangfacket
 Svar från Återvinningscentralen Göteborg-Högsbo
 Svar 1 och 2 från Journalistförbundet
 Svar från Kyrkans Akademikerförbund
 Svar från Återvinningscentralen Malmö
 Svar från Malmö Stadsbibliotek
 Svar 1 och 2 från Stockholms Stadsbibliotek
 Svar från Svensk Filmindustri
 Svar från Transportarbetarförbundet
 Svar från Tidningsutgivareföreningen
 Svar 1 och 2 från Unionen
 Svar 1 och 2 från Valhallabadet, Göteborg